

DOI: 10.32089/WBH.PHW.2023.2(284).0007

ORCID: 0000-0002-5434-9385

ORCID: 0000-0001-7161-7647

JAROSŁAW SZYMAŃSKI

Uniwersytet Wrocławski

ARKADIUSZ TULIŃSKI

Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego

Dziennik bojowy Podgrupy „Butrym” w okresie III powstania śląskiego autorstwa Feliksa Ankersteina

ABSTRACT

The article analyses a combat diary that concerned one of the three subgroups of the „North” Group operating during the Third Silesian Uprising on the northern front, in the vicinity of Tarnowskie Góry and Olesno. The diary was written by the „Butrym” subgroup commander, Lieutenant Feliks Ankerstein, and it describes events that took place between 1 May and 21 July 1921. A discussion concerning its author precedes an analysis of the diary, within which particular emphasis was placed on the subgroup’s combat activities and the organizational changes to which it was subject.

W roku 2021 minęła setna rocznica III powstania śląskiego, które jako zakończone sukcesem zajmuje szczególne miejsce w dziejach Rzeczypospolitej. Powstania śląskie już w okresie międzywojennym cieszyły się w Polsce zainteresowaniem historyków oraz publicystów¹. Pozostało ono wysokie w okresie PRL, kiedy powstały do dziś niezastąpione opracowania². Badania te były

¹ Ryszard Kaczmarek, *Powstania śląskie 1919–1920–1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka* (Kraków: Wyd. Literackie, 2019), 9–11; Michał Lis, *Powstania śląskie i plebiscyt ze współczesnej perspektywy* (Opole: Państwowy Instytut Naukowy, Instytut Śląski w Opolu, 2015), 19–37.

² Najpełniejszą monografią poświęconą temu zagadnieniu pozostaje Wacława Ryżewskiego, *Trzecie powstanie śląskie 1921. Geneza i przebieg działań bojowych* (Warszawa: Wyd. MON, 1977).

jednak zideologizowane, eksponowano rolę „klasy robotniczej”, przedstawiając owe śląskie insurekcje jako skutek „dążenia ludu śląskiego do równości społecznej” oraz walki z „nacjonalizmem niemieckim”³. Zainteresowanie historiografii tym tematem zelżało nieco po okresie transformacji ustrojowej, choć pobudzały je kolejne rocznice, zwłaszcza ta ostatnia – setna, czego najokazalszym przykładem są trzy tomy *Słownika Powstań Śląskich*⁴.

Na przestrzeni dekad opublikowano wiele wspomnień oraz pamiętników powstańców śląskich⁵. Nowe możliwości pojawiły się w 2011 r., kiedy w Bibliotece Śląskiej udostępniono pozyskane z Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku kopie archiwaliów dotyczących powstań⁶. Odnalazły się wśród nich kolejne materiały, jak wspomnienia Tadeusza Puszczyńskiego

³ Bibliografie powstań zob.: Ewa Wyglenda, *Bibliografia plebiscytu i powstań śląskich* (Opole: Wyd. Instytutu Śląskiego, 1979); Jolanta Kasprowicz, *Powstania śląskie. Bibliografia za lata 1944–1978* (Opole: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu, 1979); „Bibliografia polskiej literatury dotyczącej powstań i plebiscytu”, w *Encyklopedia powstań śląskich*, oprac. Franciszek Hawranek et al. (Opole: Wyd. Instytutu Śląskiego, 1982), 31–42; Wanda Musialik, „Powstania śląskie i plebiscyt w badaniach historyków”, w *Spór o Górny Śląsk 1919–1922. W 90. rocznicę wybuchu III powstania śląskiego*, red. Marek Białokur i Adriana Dawid (Opole: Narodowe Centrum Kultury, 2011), 14–26.

⁴ Maciej Fic i Kaczmarek, *Słownik Powstań Śląskich*, t. 1–3 (Katowice: Wyd. Naukowe FNCE, Biblioteka Śląska w Katowicach, 2019–2021).

⁵ Zob. Barbara Kubis, „Powstania śląskie w literaturze wspomnieniowej i pieśni”, w *Górny Śląsk 1918–1922*, red. Tadeusz Skoczek (Warszawa: Muzeum Niepodległości, 2015), 279–306. Z powojennych edycji zob. m.in.: Tadeusz Karczewski, red., *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. 1 (Katowice: Wyd. „Śląsk”, 1957); Franciszek Szymiczek, red., *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. 2 (Katowice: Wyd. „Śląsk”, 1961); Danuta Kułakowska, red., *Godzina druga. Walki pod Górą św. Anny w czasie trzeciego powstania na Górnym Śląsku w 1921 r.* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1959); Franciszek Hawranek, oprac., *Powstania śląskie i plebiscyt w dokumentach i pamiętnikach. Wybór tekstów* (Opole: Instytut Śląski, 1980); Edward Zieliński, Piotr Korus i Jan Wybraniec, *Wspomnienia z powstań śląskich* (Mysłowice: „Życie Mysłowic”, 1994); Elżbieta Lubos, *Wspomnienia z lat walki o polski Śląsk*, oprac. Leon Markiewicz (Katowice: Biblioteka Śląska, 2011); Mariusz Trąba, „III powstanie śląskie we wspomnieniach porucznik Leopoldyny Stawieckiej”, *Textus et Studia* nr 3 (11) (2017): 129–158, <https://doi.org/10.15633/tes.03305>. Także ostatnio ukazał się obszerny wybór tych wspomnień powstańców; zob. Fic, oprac., „Dobrze walczyć, trzymajcie się, bo już to długo trwać nie będzie, a nasze walki nie pójdą na marne”. *Wspomnienia powstańców śląskich z 1921 roku* (Opole: Instytut Śląski, 2021); Krzysztof Kleszcz, oprac., „Hurra! Górą nasi! [...] dziś znowu słońce świeci nad ziemią, naprawdę już polską”. *Wspomnienia sprzed wieku. Plebiscyt i III powstanie śląskie* (Opole: Instytut Śląski, 2022); Kleszcz i Justyna Sowińska, oprac., „Takich jak on na Śląsku był legion, większość z nich bezimienni to bohaterowie”. *Konrad Szymik pamiętnik Górnoszlązaka* (Opole: Instytut Śląski, 2022); Kleszcz, oprac., „To wszystko przemienie, a polskości w nas nie zabiją”. *Wspomnienia śląskie* (Opole: Instytut Śląski, 2022).

⁶ Zob. Anita Tomanek, „Pamięć śląskiej powstańczej ziemi. Materiały dotyczące powstań śląskich i plebiscytu w bazie Bibliografia Regionalna Biblioteki Śląskiej”, *Czasopismo Biblioteki Śląskiej* 31 (2020): 215–216.

ps. „Wawelberg”⁷ oraz inne. W 2021 r. wydano zbiór relacji, w którym opublikowano m.in. dziennik bojowy Podgrupy „Linke” autorstwa Wincentego Mendoszewskiego⁸. Niniejsza edycja dziennika bojowego Podgrupy „Butrym” autorstwa Feliksa Ankersteina uzupełnia niejako te relacje dotyczące działań północnej grupy wojsk w okresie III powstania śląskiego.

Dziennik znajduje się w wersji rękopiśmiennej w materiałach dotyczących powstań, w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego w grupie zespołów: Powstania Górnos Śląskie, w zespole: Grupa Północna, sygn. I.130.60.2. Edycja tego źródła jest o tyle uzasadniona, że zawierając niezwykle cenne informacje, pomimo ogólnej dostępności cyfrowej rękopisu, pozostaje ono nieznane i niewykorzystywane w opracowaniach naukowych poświęconych III powstaniu. Niewiele wniosły tu także liczne opracowania rocznicowe.

Przyjrzyjmy się autorowi tego jakże cennego źródła. Feliks Józef Ankerstein urodził się 15 (albo 20) listopada 1897 r. w Piaskach (pow. będziński) w rodzinie Feliksa i Janiny z d. Jankowskiej⁹. Uczęszczał do Szkoły Handlowej w Będzinie, maturę uzyskał w gimnazjum przyrodniczo-matematycznym, następnie rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim, które przerwał wybuch I wojny światowej. 1 września 1914 r. wstąpił do Legionów Polskich, gdzie służył w batalionie uzupełnień I Brygady, a od 1 stycznia 1915 r. w III batalionie 1 Pułku Piechoty (dalej: pp) Legionów. 22 sierpnia 1915 r. został ciężko ranny w bitwie pod Raśną i przez ponad pół roku przebywał w szpitalu. W styczniu 1917 r. skierowany do szkoły oficerskiej, zaś w lipcu tego roku z powodu odmowy złożenia przysięgi został internowany w Szczypiornie. Po wyjściu z obozu, do 1 listopada 1918 r. pełnił funkcję komendanta Obwodu 4 Polskiej Organizacji Wojskowej Ząbkowice, a następnie był zastępcą komendanta Okręgu Dąbrowskiego¹⁰.

Do Wojska Polskiego (dalej: WP) został przyjęty 1 marca 1919 r. 25 marca trafił do 8 batalionu wchodzącego w skład Dywizji Litewsko-Białoruskiej. Wziął udział w bitwie pod Baranowiczami, w której 16 kwietnia został ranny w rękę; pozostawał w szpitalu do 28 maja. W kwietniu awansowany na podchorążego. Po powrocie do 8 batalionu mianowany dowódcą

⁷ Tadeusz Puszczyński „Konrad Wawelberg”, w *Polskie działania destrukcyjne na Górnym Śląsku w latach 1920–1921*, oprac. Edward Długajczyk (Katowice: Wyd. Naukowe „Śląsk”, 2020).

⁸ Piotr Pałys, *Nie tylko w cieniu hałd i kominów. Opolskie pułki w szeregach Wojsk Powstańczych w 1921 roku* (Opole: Instytut Śląski, 2021), 108–150.

⁹ Marek Gałęzowski, *Na wzór Berka Joselewicza. Żołnierze i oficerowie pochodzenia żydowskiego w Legionach Polskich* (Warszawa: IPN, 2010), 699.

¹⁰ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW-WBH), Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych (dalej: AP), sygn. I.481.A.1709, Mjr zaw. Ankerstein Feliks Józef syn Feliksa, ur. 15.11.1897, 4.

2 kompanii. 29 czerwca 1919 r. ranny w bitwie pod Ordą. Od 28 lipca 1919 r. w batalionie zapasowym Białostockiego Pułku Strzelców (późniejszy 79 pp) w kompanii rekonwalescentów. Od października 1919 r. do lutego 1920 r. pełnił funkcję oficera broni i sądowego przy Białostockim Pułku Strzelców, następnie do 30 maja był adiutantem I batalionu tego pułku, po czym do 30 sierpnia 1920 r. pełnił funkcję oficera ordynansowego przy sztabie 2 Dywizji Litewsko-Białoruskiej¹¹.

Ankerstein 1 stycznia 1920 r. został awansowany do stopnia podporucznika, a 1 kwietnia – porucznika. W 1921 r. zweryfikowany został w stopniu porucznika ze starszeństwem od 1919 r., natomiast w 1926 r. awansowany do stopnia kapitana ze starszeństwem od 15 sierpnia 1924 r.¹²

Od 26 października 1920 r. Feliks Ankerstein przebywał na Górnym Śląsku, gdzie uczestniczył w działaniach Służby Ochrony Plebiscytu. Po wybuchu III powstania śląskiego dowodził Podgrupą „Butrym” operującą w ramach Grupy „Północ”, a następnie wywodzącym się z niej 8 Tarnogórskim Pułkiem Piechoty. Wówczas powstał dziennik działań bojowych, który tu publikujemy. Po powrocie ze Śląska, od 1 sierpnia 1921 r. był dowódcą kompanii 79 pp, następnie od 20 sierpnia 1922 r. był wz. dowódcą II batalionu 79 pp, a od 25 września wz. pierwszego oficera sztabu 20 Dywizji Piechoty (dalej: DP). Od 30 października 1922 r. służył w Referacie „A” Oddziału II Sztabu Generalnego (dalej: SG), by przenieść się 25 czerwca 1923 r. do Komendy Obozu Warownego Wilno, gdzie pełnił funkcję referenta oświatowego, zaś następnie II oficera sztabu ds. organizacyjno-materiałowych. W marcu lub kwietniu 1926 r. przeszedł do Korpusu Ochrony Pogranicza, gdzie objął dowództwo 23 batalionu w VI Brygadzie, następnie 16 września 1928 r. przeszedł do Dowództwa Korpusu, gdzie kierował Referatem Wychowania Fizycznego¹³.

Ankerstein, który od czasu powstań śląskich uchodził za eksperta od dywersji, w październiku 1929 r. został skierowany do Oddziału II SG na stanowisko referenta Referatu „A” w ramach Ekspozytury nr 2, której zadaniem było organizowanie ośrodków dywersji w krajach, z którymi Polska mogła znaleźć się w stanie wojny oraz na terenach zaplecza przeciwnika. W 1933 r. objął funkcję kierownika Referatu „A”, zaś od 1935 r. był

¹¹ Ibid., 4, 7; Tadeusz Dubicki i Andrzej Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939–1945*, t. 1 (Warszawa: LTW, 2009), 25.

¹² W 1923 r. nr 460 na liście starszeństwa poruczników; zob. *Rocznik Oficerski* (dalej: RO) 1923, 426; w 1924 r. nr 142 na liście starszeństwa kapitanów; zob. RO 1924, 369; w 1928 r. nr 141 na liście starszeństwa kapitanów; zob. RO 1928, 207; w 1932 r. nr 98 na liście starszeństwa kapitanów; zob. RO 1932, 52.

¹³ CAW-WBH, AP, sygn. I.481.A.1709, Mjr zaw. Ankerstein Feliks Józef syn Feliksa, ur. 15.11.1897, 1, 7; Dubicki i Suchcitz, *Oficerowie*, 26; RO 1923, 352; RO 1924, 1323; RO 1928, 135; RO 1932, 422.

też zastępcą szefa ekspozytury, mjr. Edmunda Charaszkiewicza¹⁴. W 1935 r. został kierownikiem sekcji technicznej organizacji noszącej kryptonim Komitet Siedmiu „K-7”, której działalność polegać miała na kierowaniu oraz koordynowaniu całokształtu przygotowań do dywersji politycznej i bojowej na terenie krajów, w których znajdowały się większe skupiska Polaków – w Niemczech, Czechosłowacji, Litwie, Łotwie i Rumunii¹⁵. W tym roku współpracował też przy tworzeniu konspiracyjnej „Grupy Zygmunt”, która działać miała na terenie Wolnego Miasta Gdańska¹⁶. W marcu 1935 r. opracował projekt przyjętego następnie statutu organizacji „Pogotowie Młodych Polaków Zagranicą”, w którym przedstawił cele organizacji jako m.in. „współpracę z Macierzą dla potęgi Rzeczypospolitej”¹⁷. 1 kwietnia 1938 r. awansowany został do stopnia majora¹⁸.

Ankerstein od 1935 r. koordynował działalność konspiracyjną na terenie Zaolzia¹⁹, zaś 17 września 1938 r. z rozkazu szefa SG wysłany został na teren województwa śląskiego z zadaniem „przygotowania i pokierowania akcją bojową, dywersyjną i powstańczą na Śląsku Cieszyńskim i Zaolziańskim”²⁰. Przybrał pseudonim z powstania śląskiego – „Butrym”, a występował pod nazwiskiem mjr rez. Feliks Małski²¹. Ankerstein zarządził formowanie Legionu „Zaolzie” spośród ochotników w powiatach: bielskim, cieszyńskim, rybnickim i pszczyńskim, powołując Komitety Walki oraz mianując dowództwa grup w powiatach²². Sformułował także plan działania, który następnie uszczegółowiono dla kompanii i zgrupowań kompanijnych,

¹⁴ CAW-WBH, AP, sygn. I.481.A.1709, Mjr zaw. Ankerstein Feliks Józef syn Feliksa, ur. 15.11.1897, 1; Andrzej Peplowski, *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej* (Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2004), 277; Długajczyk, *Tajny front na granicy cieszyńskiej* (Katowice: Wyd. Naukowe „Śląsk”, 1993), 53; Piotr Kołakowski, *Miedzy Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939* (Warszawa: Bellona, 2007), 375–380.

¹⁵ Dariusz Dąbrowski, *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpaciej) 1938–1939* (Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne, 2007), 90–91; Ryszard Hajduk, *Nieznana karta tajnego frontu* (Warszawa: Wyd. MON, 1985), 24; Peplowski, *Wywiad*, 271.

¹⁶ Zyta Zarzycka, *Polskie działania specjalne na Górnym Śląsku: 1919–1921* (Warszawa: Wyd. MON, 1989), 178.

¹⁷ Kazimierz Badziak, Giennadij Matwiejew i Paweł Samuś, oprac., „Powstanie” na Zaolziu w 1938 r. *Polska akcja specjalna w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Adiutor”, 1997), 26–28, 41–42.

¹⁸ CAW-WBH, AP, sygn. I.481.A.1709, Mjr zaw. Ankerstein Feliks Józef syn Feliksa, ur. 15.11.1897, 1.

¹⁹ Długajczyk, *Tajny front*, 53, 59–60, 81, 123–124.

²⁰ „Powstanie” na Zaolziu, 74, 79, 83, 85.

²¹ Hajduk, *Nieznana karta*, 26.

²² „Powstanie” na Zaolziu, 132–133, 158; Długajczyk, *Tajny front*, 161.

wskazując kierunki działań na Frysztat, Trzyniec i Góry Jabłonkowskie²³. 24 września obowiązki dowódcy Legionu „Zaolzie” objął ppłk. Ludwik Zych, którego Ankerstein został zastępcą, kierując w dalszym ciągu działaniami bojowymi²⁴.

Od 19 października 1938 r. dowodził działaniami bojowo-dywersyjnymi w ramach akcji „Łom”, która miała być wsparciem dla węgierskich planów aneksji terytoriów Rusi Zakarpackiej. Siedzibę miał w Rozłuczcu k. Turki. Akcja polegała na niszczeniu obiektów komunikacyjnych, sieci łączności oraz budynków urzędowych takich jak poczty, koszary, budynki celne. Dążono przede wszystkim do przerywania sieci komunikacyjnej łączącej Ruś Zakarpacką z pozostałą częścią Czechosłowacji²⁵. Działania bojowe akcji „Łom” trwały do 28 listopada²⁶.

W okresie przed wybuchem II wojny światowej Feliks Ankerstein organizował przyfrontowe grupy, które miały prowadzić dywersję, sabotaż i wywiad na terenach zajętych przez Niemców. W tym celu bywał w Protektoracie Czech i Moraw oraz na Słowacji. We wrześniu 1939 r. jako szef Referatu „A” w Ekspozyturze nr 2 miał według planów prowadzić działania dywersyjne w stolicy po zajęciu jej przez Niemców. Ostatecznie jednak grupa Ankersteina wyjechała 9 września do Brześcia, po czym do Buska oraz Berezyn Górnich, skąd udała się w kierunku granicy rumuńskiej i następnie 18 września do Rumunii. Ankerstein przebywał w Bukareszcie, skąd odpowiadał za łączność z krajem. W 1940 r. przedarł się do Krakowa, gdzie szkolił członków „Organizacji Orła Białego” w zakresie dywersji. Podejrzewany o powiązania z sanacją, został odsunięty od pracy w ekspozyturze i wyjechał najpierw do Francji, a następnie 25 czerwca 1940 r. do Wielkiej Brytanii. Do sierpnia przebywał w obozie w Crowford, po czym został dowódcą kompanii oraz zastępcą dowódcy 8 batalionu III Brygady Kadrowej Strzelców. Od marca 1942 r. przeniesiony do Centrum Wyszkolenia Zarządu Wojskowego jako referent w Sekcji Bezpieczeństwa, następnie służył jako kierownik magazynu w Centrum Zaopatrzenia Materiałowego I Korpusu. 2 listopada 1944 r. przeniesiony do Ośrodka Pracy na Okupacji Zarządu Wojskowego jako p.o. zastępcy szefa Referatu Bezpieczeństwa. Od 24 lipca 1946 r. pełnił funkcję kierownika Referatu Bezpieczeństwa i Policji w Inspektoracie dla spraw Cywilnych, zaś od 9 września 1946 do 8 września

²³ „Powstanie” na Zaolziu, 137, 146–148, 160–161; Długajczyk, *Tajny front*, 129.

²⁴ „Powstanie” na Zaolziu, 132; Dąbrowski, *Rzeczpospolita*, 92–93.

²⁵ Dąbrowski, *Rzeczpospolita*, 148–149, 157, 169, 205–211; Długajczyk, *Tajny front*, 178–181.

²⁶ Szczegóły akcji wraz z dokumentami polskiego wywiadu zob. Badziak, Matwiejew i Samuś, oprac., *Akcja „Łom”. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Adiutor”, 1998), 44–287.

1948 r. służył w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia. Poostał w Wielkiej Brytanii, gdzie zmarł w końcu stycznia 1955 r. Pochowany został 2 lutego na cmentarzu St. Marys Kensal w Londynie²⁷.

W opinii swego długoletniego zwierzchnika mjr. Charaszkiewicza z lipca 1938 r. Ankerstein „wykazuje cechy kierownicze, dużą inicjatywę w planowaniu prac oraz wybitne zdolności koncepcyjne. W stopniu wybitnym przyczynił się do zorganizowania nowych dziedzin pracy w zakresie obronnym oraz do ich organizacyjnego rozwoju”²⁸. Odznaczony został m.in. Orderem *Virtuti Militari* V kl., Srebrnym Medalem Waleczności II kl. (1916), Krzyżem Niepodległości z Mieczami (1931), Krzyżem Walecznych – czterokrotnie, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I kl., Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Wojska (1946) oraz brytyjskim *Defence Medal* (1946)²⁹.

Jak wynika z przytoczonego zarysu biografii, Feliks Ankerstein był postacią zasłużoną i uczestniczył w wielu ważnych momentach burzliwej historii Polski pierwszej połowy XX w. Jego duże sukcesy i zasługi odnoszą się także do III powstania śląskiego, w którym odegrał znaczącą rolę jako jeden z kilkunastu dowódców pułków śląskich. Stąd także wartość dziennika bojowego, który pozostawił, zapisując na bieżąco najważniejsze informacje oraz spostrzeżenia dotyczące sytuacji Podgrupy „Butrym” wchodzącej w skład Grupy „Północ”.

Instytucją koordynującą przygotowania do III powstania na Śląsku było powstałe 11 grudnia 1920 r. Dowództwo Obrony Plebiscytu (dalej: DOP), które w przededniu wybuchu przekształcone zostało w Naczelną Komendę Wojsk Powstańczych (dalej: NKWP). Dowodził nią płk Paweł Chrobok, a od 4 kwietnia 1921 r. ppłk Maciej Mielżyński. Obszar Górnego Śląska podzielony był od 1921 r. na sześć inspektoratów, które formowały załączki sztabów powstańczych grup operacyjnych. Grupę „Północ” tworzyły inspektoraty: IV (powiaty lubliniecki i oleski), V (powiaty opolski i kluczborski) i VI (powiaty strzelecki, kozielski i prudnicki)³⁰. W jej skład wszedł także powiat tarnogórski należący do III inspektoratu. Grupą dowodził kpt. Alojzy Nowak, jego zastępcą był ppor. Jan Grey, zaś szefem sztabu kpt. Jan

²⁷ Dubicki i Suchcitz, *Oficerowie*, 28–30.

²⁸ CAW-WBH, AP, sygn. I.481.A.1709, Mjr zaw. Ankerstein Feliks Józef syn Feliksa, ur. 15.11.1897, 23. Według opinii z 15 XII 1923 r.: „Oficer bardzo inteligentny, pracowity, energiczny z silnym i prawym charakterem”; „Oficer ideowy, uzdolniony, oddany szeregowym, wywiera silny wpływ na otoczenie”; zob. *ibid.*, 7.

²⁹ *Ibid.*, 22; Dubicki i Suchcitz, *Oficerowie*, 30.

³⁰ Kaczmarek, *Powstania*, 362–363; Ryżewski, *Trzecie powstanie*, 174–175; Kazimierz Mieroszewski, „III powstanie śląskie”, w *Materiały z sesji naukowej w Czarnym Lesie pod Woźnikami z okazji 90 rocznicy wybuchu III powstania śląskiego* (Woźniki: Verlag PK, 2011), 22; Jan Wyglenda, „Powstanie śląskie na Opolszczyźnie”, *Kwartalnik Polski* 26, z. 2 (1961): 13.

Wyglenda³¹. W skład Grupy „Północ” wchodziły trzy podgrupy taktyczne – „Harden” (nast. „Bogdan”, „Gąsior”), „Linke” oraz „Butrym”. Podgrupa dowodzona przez Feliksa Ankersteina operowała na prawym skrzydle grupy i sformowana została z mieszkańców powiatów tarnogórskiego oraz gliwiko-toszeckiego³².

Siły Grupy „Północ” liczyły 2 maja 7462 ludzi i 2884 karabiny³³, w końcu maja zaś 9518 ludzi i miały w swym wyposażeniu 4172 karabiny ręczne, 106 ciężkich karabinów maszynowych i 85 lekkich karabinów maszynowych, 18 dział, 12 samochodów osobowych oraz 3 samochody transportowe³⁴. W ramach grupy działała też artyleria. Początkowo były to 3 baterie, zaś po reorganizacji 6 czerwca utworzono IV dywizjon, na czele którego stanął por. Ryszard Sypniewski. Istotne znaczenie miały pociągi pancerne: „Nowak”, „Zygmunt Powstaniec”, „Tadek Ślązak” i „Piaś”³⁵. W ramach grupy sformowano też oddział kawalerii pod dowództwem rtm. Józefa Jeziorskiego ps. „Jur”, który 10 maja liczył cztery szwadrony³⁶.

Według założeń rozkazu operacyjnego nr 1 z 20 kwietnia 1921 r., który opracował Remigiusz Grocholski, szef oddziału operacyjnego sztabu DOP, a podpisał płk Mielżyński, oddziały ugrupowania rozlokowane miały zostać od linii idącej z południa od Koźła, Pyskowic, Tarnowskich Gór do linii Krapice – Strzelce – Lubliniec – Herby oraz miały wspierać działania głównych sił powstańczych ulokowanych na południu i w centrum³⁷. W dzienniku Grupy „Północ” czytamy, że planowano „zająć powiaty z silnym żywiołem polskim wraz z miastami – tarnogórskiego, lublinieckiego, toszeckiego, strzeleckiego, części kozielskiego i oleskiego. Z powiatu opolskiego wycofać się na południową granicę”³⁸.

³¹ CAW-WBH, III Powstanie Śląskie – Grupa Północna, sygn. I.130.2.56, Dziennik wydarzeń Grupy Północnej, b.m., b.d., 2; Naczelna Komenda Wojsk Powstańczych Górnego Śląska, sygn. I.130.1.255a, Rozkazy organizacyjne Naczelnej Komendy Powstańczej, b.m., 30 V 1921 r., 122; Ryżewski, *Trzecie powstanie*, 175, przyp. 114.

³² Michał Garbacz, „Grupa Północ”, w *Słownik*, 3:78; Mieczysław Wrzosek, „Działania bojowe grupy «Północ» w czasie III Powstania Śląskiego w 1921 r.”, *Zaranie Śląskie* 27, z. 3 (1964): 445–446.

³³ Garbacz, „Grupa Północ”, 74–75.

³⁴ Wrzosek, *Powstania śląskie 1919–1921. Zarys działań bojowych* (Warszawa: Wyd. MON, 1971), 136–138; Ryżewski, *Trzecie powstanie*, 143, 179–180, 237–239, 353.

³⁵ Garbacz, „Grupa Północ”, 74–76; Wrzosek, „Działania”, 447–448.

³⁶ J. Wyglenda, *Plebiscyt i powstania śląskie* (Opole: Wyd. Instytutu Śląskiego, 1966), 164, 177.

³⁷ Zob. Bogdan Cimała i Zarzycka, oprac., *Materiały źródłowe do dziejów III powstania śląskiego (rozkazy baonu tarnogórskiego)* (Opole: Wyd. Instytutu Śląskiego, 1998), 53–55, 62–63.

³⁸ CAW-WBH, III Powstanie Śląskie – Grupa Północna, sygn. I.130.2.56, Dziennik wydarzeń Grupy Północnej, b.m., b.d., 4.

Po drugiej stronie frontu stały oddziały niemieckiego *Selbstschutzu* (*Selbstschutz Oberschlesien*, SSOS), które powołane zostały 8 maja w odpowiedzi na błyskawiczne postępy polskiego natarcia oraz rzekomy powstańczy „terror” wobec niemieckiej ludności cywilnej. 20 maja dowództwo nad całością sił objął gen. Karl Hoefer³⁹. Na północy operowała grupa Nord dowodzona przez ppłk. Eduarda von Grütznera, której sztab mieścił się w Wołczynie. Grupa ta podzielona została na cztery odcinki: 1. Turau dowodzony przez płk. Wilhelma Schustera; 2. Carlsruhe dowodzony przez por. Nollaua⁴⁰; 3. Kreuzburg, na którego czele stał por. Gerhard Rossbach oraz odcinek graniczny dowodzony przez kpt. von Jordana⁴¹. Działy tu także oddziały lokalnej samoobrony (*Ortswehr*), różne formacje wydzielone (*Sonderformationen*) oraz kompania *Freikorpsu* Karius⁴². Siły *Gruppe Nord* liczyły na dzień 18 maja 2 200 żołnierzy, natomiast 28 maja wzrosły do ok. 4 900 tys. oficerów i żołnierzy wliczając w to rezerwy⁴³.

Podgrupa „Butrym” utworzona została 1 maja. Początkowo jej terenem operacyjnym był powiat tarnogórski oraz okręg toszecki, a od 5 maja także powiat oleski⁴⁴. Podgrupa otrzymała rozkaz rozpoczęcia akcji o godz. 1.00 w nocy z 2 na 3 maja. Nieprzyjaciel został zaskoczony powstaniem, choć w niektórych miejscach próbował obrony, np. w Świerkłańcu, Mikulczycach, Nakle, jednak bez powodzenia⁴⁵. O godz. 2.00 w nocy opanowane zostały Tarnowskie Góry. Pełen sukces uniemożliwiły oddziały francuskie rozlokowane na obszarze plebiscytowym, które przystąpiły do rozbrajania insurgentów⁴⁶. Na wyraźne polecenie NKWP powstańcy wycofali się z Tarnowskich Gór, które otoczone zostały pierścieniem blokady, natomiast cały powiat tarnogórski znalazł się w rękach powstańczych. Szybkie powodzenie osiągnięto także na północnych terenach powiatu gliwicko-toszeckiego. Zająto Toszek oraz Pyskowice, jednak na żądanie Międzysojuszniczej Komisji powstańcy musieli opuścić i te miejscowości, które obsadziły oddziały francuskie. Także w powiecie oleskim akcja powstańcza miała pomyślny prze-

³⁹ Kaczmarek, *Powstania*, 399–404.

⁴⁰ Imienia nie ustalono.

⁴¹ Imienia nie ustalono.

⁴² Grzegorz Bębniak, „Samoobrona Górnego Śląska (*Selbstschutz Oberschlesien*)”, w *Słownik*, 3:422–430; Kaczmarek, *Powstania*, 418–421; Wrzosek, *Powstania*, 146–150.

⁴³ Kaczmarek, *Powstania*, 595–597.

⁴⁴ Krzysztof Gwóźdź i Rafał Ludwikowski, „Powiat tarnogórski podczas III powstania śląskiego”, w *Słownik*, 3:381–386; Piotr Żondek, „Powiat oleski podczas powstań śląskich”, w *Słownik*, 3:315–325; Wrzosek, „Działania bojowe podgrupy Butrym podczas III powstania śląskiego”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 20, nr 1 (1965): 80–94.

⁴⁵ Wrzosek, *Powstania*, 168–170.

⁴⁶ Zob. Roman Koźlik, „Batalion tarnogórski”, w *Godzina druga*, 152–153.

bieg, zwłaszcza w jego wschodniej części zamieszkaną przez żywioł polski. 6 maja atakujący znacznie powiększyli swoje zdobyczne terenowe, opanowali najbardziej zaludnione centrum powiatu, w tym Olesno. 7 maja oddziały podgrupy przekroczyły linię kolejową biegnącą z Kolonowskich do Kluczborka i wyszły w rejon Radawki i Szumiradu. Po opanowaniu blisko trzech czwartych obszaru powiatu oleskiego atakujący dotarli do zachodnich jego granic, a na północy stanęli nieopodal Kluczborka, opanowując teren po linię Zdziechowice – Gorzów Śląski – Stare Olesno – Wędrynia⁴⁷.

Był to szczytowy zasięg powstańczych zdobyczy na północy. W drugiej dekadzie maja nastąpiło uspokojenie sytuacji spowodowane zawieszeniem broni oraz organizowaniem sił niemieckich. Kolejne tygodnie od 20 maja to niemieckie działania zmierzające do wypchnięcia powstańców na wschód oraz odzyskania utraconych terenów.

* * *

Nie jest naszym zamiarem opisywać całość działań na froncie Podgrupy „Butrym”, ponieważ najpełniej czyni to jej dowódca w publikowanym tu dzienniku bojowym. Jest to źródło niezwykle bogate w treści, którego struktura zawiera następujące elementy: 1. data i miejsce postoju dowództwa podgrupy; 2. stan bojowy oficerów, podoficerów i szeregowych; 3. wiadomości o nieprzyjacieli; 4. sytuacja własna; 5. opis walk i utarczek; 6. odznaczenie się oddziału i poszczególnych jednostek; 7. straty własne w ludziach; 8. straty nieprzyjacielskie w ludziach; 9. straty materialne; 10. zdobycz; 11. stan moralny i fizyczny; 12. stan żywienia; 13. stan powietrza; 14. stan umundurowania⁴⁸. Informacje te podawane były przez autora w miarę możliwości, jednak nie zawsze.

Dziennik charakteryzuje się zaburzoną paginacją, tzn. kolejność stron nie odpowiada chronologii. Wynika to zapewne z faktu, że strony zostały ponumerowane przed usystematyzowaniem chronologicznym, np. dziennik zaczyna się na s. 84, a dzień pierwszy opisany jest na s. 112. W edycji zaznaczone zostały te numery stron.

Przygotowując tekst do druku, dokonano w nim ujednolicenia zapisów, wprowadzono brakujące znaki interpunkcyjne, skorygowano nieliczne błędy ortograficzne, rozwinięto niektóre skróty, np. dca, dcta na dowódca, dowództwa, kb. – karabiny, mp. – miejsce postoju, pow. – powiat. W przypadku podawanych godzin wprowadzono współczesny zapis, np.: zapis „od godz. 1 do 3ej” zmieniono na „od godz. 1.00 do 3.00”.

⁴⁷ Ryżewski, *Trzecie powstanie*, 241–251; Wrzosek, *Powstania*, 170–173.

⁴⁸ CAW-WBH, III Powstanie Śląskie – Grupa Północna, sygn. I.130.60.2, Dziennik wydarzeń Podgrupy „Butrym” (I), później 8 p.p. Tarnogórskiego, b.m., b.d., 85.

Dziennik wydarzeń Podgrupy „Butrym” (Podgrupy I), później 8 p.p. Tarnogórskiego

1.5.21 r., Górniki, powiat tarnogórski [s. 112]

Z rozkazu dowództwa Grupy Północnej (Neugebauer) utworzono Podgrupę „Butrym”, obejmującą teren: powiat tarnogórski, okręg toszecki.

Oficerów 2, szeregowych 3000.

Batalion szturmowy, dowódca por. Koźlik⁴⁹ („Krüger”⁵⁰), ludzi 594;

I batalion liniowy, dowódca Piliński⁵¹, ludzi 446;

II batalion liniowy, dowódca „Drabski”⁵², ludzi 427;

III batalion liniowy, dowódca „Frik”⁵³, ludzi 598.

Dwa bataliony toszeckie pod dowództwem „Śmiałego”⁵⁴ w sile 800 ludzi.

Główne punkty oporu nieprzyjaciela: Tarnowskie Góry, Mikulczyce, Toszek. Pomniejsze punkty oporu: Srebrnica, Świerklaniec i Tworóg. Innych miejscowości nie bierze się w rachubę.

⁴⁹ Roman Jan Koźlik (ur. 8 II 1893 w Dąbrówce Małej pow. katowicki – zm. 18 VI 1960) – służył w Legionach Polskich (kapral), nast. w armii niem. Od 1919 r. w WP, służył w wielkopolskich formacjach artyleryjskich (ppor.). W końcu 1920 r. odkomenderowany na Górną Śląsk, awansowany do stopnia porucznika. W III powstaniu śląskim dowódca tarnogórskiego batalionu szturmowego Podgrupy „Butrym”, nast. Podgrupy „Bogdan”. Po likwidacji powstania w 1923 r. przeniesiony do rezerwy. W czasie II wojny światowej na emigracji. Po wojnie w kraju, zmarł w Katowicach. Autor wspomnień (zob. przyp. 46); CAW-WBH, AP, sygn. 3962, Koźlik Roman.

⁵⁰ Prawdopodobnie błąd. Pseudonim „Krüger” nosił Leonard Krukowski, dowódca batalionu koziełskiego w Podgrupie „Bogdan”.

⁵¹ Niezidentyfikowany.

⁵² Paweł Bryłka, ps. „Drabski” (ur. 4 III 1884 w Górach Paruszkowskich pow. tarnogórski – zm. ?) – służył w armii niem. Od 1919 r. w POW. W 1921 r. dowódca II batalionu Podgrupy „Butrym”, nast. V batalionu Podgrupy „Linke”. Po powstaniu mieszkał w Lublińcu, pracował jako adiunkt celny; CAW-WBH, AP, sygn. I.481.B.13089, Bryłka Paweł.

⁵³ Szczepan Gryc, ps. „Frik” (ur. 19 XII 1894 w Dębskiej Kuźni pow. opolski – zm. ?) – służył w armii niem. (plut.), od 1919 r. w armii gen. Józefa Hallera. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, nast. w II i III powstaniu śląskim. W 1921 r. dowódca III batalionu Podgrupy „Butrym”. Od 1922 r. mieszkał w Bobrownikach, był przodownikiem policji woj. śląskiego; CAW-WBH, AP, sygn. 1278, Gryc Szczepan.

⁵⁴ Ludwik *vel* Lucjan Romanowski, ps. „Śmiały” (ur. 1898 – zm. 15 V 1921) – członek PPS od 1916 r., nast. Pogotowia Bojowego od 1917 r. Organizował akcje terrorystyczne w Lubelskiem i Płockiem, brał udział w zamachach na żandarmów niemieckich w Drobinie, Bielsku i Płocku. Od 1919 r. w WP, walczył na froncie bolszewickim oraz w powstaniach śląskich. W 1921 r. dowódca „pułku” toszeckiego w Podgrupie „Butrym”, nast. „Bogdan”. Poległ w rejonie Gogolina; CAW-WBH, AP, Krzyż Niepodległości z Mieczami, A 1230, Romanowski Lucjan; Paweł Dubiel, „Płk Ludwik Romanowski z Płocka, poległ w III powstaniu śląskim”, *Notatki Płockie* 10, nr 3–4 (1965): 41–42.

2.5.21 r., Orzech, powiat tarnogórski

Stan bojowy bez zmian. Nieprzyjaciel przewiduje akcję na 5 maja.

Sytuacja własna: w trzech obwodach powiatu tarnogórskiego dyslokowane trzy baony liniowe, baon szturmowy, kompania sztabowa i organizacje etapowe. W toszeckim dwa bataliony.

O godz. 17.00 przychodzi rozkaz [s. 113] rozpoczęcia akcji o godz. 1.00 w nocy z 2 na 3 maja.

O godz. 19.00 odprawa wszystkich dowódców.

Godz. 22.00 – alarm i marsz na wyznaczone punkty.

Godz. 24.00 – III baon tarnogórski zajął Mikulczyce. Dwie kompanie baonu szturmowego tarnogórskiego zajęły Świerklaniec.

Naszych 2 zabitych, 4 rannych. Nieprzyjaciel ma 1 zabitego, 3 rannych. Ciężko ranny w Świerkłańcu został oficer angielski, który zbrojnie wystąpił przeciwko powstańcom. Zdobyto w Świerkłańcu kilkanaście karabinów i rewolwerów.

Ludzie żywią się z zapasów przyniesionych z domu. Dzień deszczowy, wilgoć, błoto. Ludzie ubrani po cywilnemu. Byli żołnierze, przeważnie Halerczycy, w mundurach. Stan moralny – zapal, stan fizyczny – dobry.

3.5.21 r., Orzech, powiat tarnogórski [s. 114]

Stan bojowy 2 oficerów, szeregowych 2402.

III baon tarnogórski odchodzi do Grupy Wschodniej.

Nieprzyjaciel zaskoczony powstaniem nie stawia większego oporu. Powiaty tarnogórski i toszecki w zupełności opanowane.

Godz. 2.00 w nocy – I i II baony tarnogórskie po krótkiej walce opanowały miasto Tarnowskie Góry. Organizacje etapowe otoczyły i markowały atak od szosy Tarnowskie Góry – Srebrnica do szosy Tarnowskie Góry – Gliwice. I i II baony liniowe koncentrują się w Starych Tarnowicach, skąd pod dowództwem por. Koźlika uderzają na miasto wzdłuż szosy Tarnowskie Góry – Pyskowice. Wskutek nieporozumienia i złamania przyrzeczenia przez adiutanta kontrolera, Francuza, oddziały, które zajęły miasto, zostały częściowo rozbrojone przez załogę francuską i wyrzucone z miasta.

Dowódca II baonu tarnogórskiego, „Drabski”, ranny w plecy granatami ręcznymi rzuconymi z okna przez Niemców, nie opuszcza stanowiska i w dalszym ciągu dowodzi baonem [s. 115]. Ludzie, zniechęceni zachowaniem się Francuzów, rozchodzą się częściowo do domów. Dowództwo podgrupy przystępuje do gwałtownego organizowania dalszych oddziałów. Sformowano kompanię w sile 80 ludzi pod dowództwem Antoniego Sołtysika⁵⁵ w Orze-

⁵⁵ Antoni Sołtysik (ur. 11 VI 1891 r. w Orzechu pow. tarnogórski – zm. ?) – górnik. Służył w armii niem. (sierż. szt.). Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Od lipca 1920 r. w POW

chu, pluton żandarmerii polowej w sile 40 ludzi. W fazie organizacyjnej oddział miotaczy granatów w Radzionkowie pod dowództwem Tobora⁵⁶.

W Tarnowskich Górach rannych 4. Jeden z nich bagnetem żołnierza francuskiego. Francuzi zabrali w Tarnowskich Górach 2 KM i przeszło 40 karabinów. Powstańcy rozgoryczeni niepowodzeniem w mieście.

Wszystko czuwa – zmęczenie. Pogoda dobra, drogi: małe błoto. Żywność ściągana drogą rekwizycji.

4.5.21 r. Orzech, powiat tarnogórski

Stan bojowy 3 oficerów, szeregowych ok. 3000 [s. 116]

Niemcy w Tarnowskich Górach zdradzają ochotę wszczęcia akcji zaczepnej. Oddziały francuskie patrolują powiat, rozbijają niektóre posterunki, zachowują się przeważnie biernie. Powiaty tarnogórski i toszecki w zupełności opanowane⁵⁷. W Toszku ważniejsi przywódcy niemieccy aresztowani. W całej podgrupie spokój. Powstańcy i ludność silnie podnieceni, stan moralny dobry, fizyczny dobry. Pochmurno, drogi znośne. Wyżywienie drogą rekwizycji. Broni z powodu dezercji i zgłaszających się ochotników mało.

Przy zajmowaniu Gajowic 1 zabity, 2 rannych, [straty] nieprzyjacielskie – 1 ciężko ranny.

Pyskowice zajęli Francuzi, oddziały powstańcze wycofały się.

5.5.21 r. Orzech, powiat tarnogórski

Oficerów 3, stan szeregowych chwiejny – ponad 3000.

W Tarnowskich Górach Niemcy zrobili alarm za pomocą syreny elektrycznej, następnie zebranie, które Francuzi rozpuścili. Wywiadowca melduje, że w Tarnowskich Górach siły niemieckie zorganizowane wynoszą przeszło 600 ludzi. Broni mają 800 sztuk karabinów, KM i dużo broni krótkiej. Wystawiają posterunki, przygotowują wypad na Lasowice.

na Górnym Śląsku, brał udział w II i III powstaniu śląskim. W 1921 r. komendant żandarmerii polowej Podgrupy „Butrym”. Mieszkał w Orzechu, pracował w kopalni; CAW-WBH, AP, sygn. Medal Niepodległości 22.04.1938, Szołtysik Antoni.

⁵⁶ Jan Tobór (ur. 25 XII 1901 w Radzionkowie pow. tarnogórski – zm. ?) – pracował w kopalni. Od 1919 r. w WP, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 167 pp (plut.), nast. w Polskim Komisariacie Plebiscytowym w Bytomiu, członek POW. W 1921 r. dowodził zorganizowaną przez siebie kompanią miotaczy min Podgrupy „Butrym”. Po likwidacji powstania pracował jako urzędnik w Urzędzie Wojewódzkim w Katowicach; CAW-WBH, AP, sygn. odrzuc. 30.05.1938, Tobór Jan.

⁵⁷ Według dziennika Grupy „Północ” 4 maja linia nabytków powstańczych od północy przebiegała następująco: Gorzów Śląski – Kozłowice – Boroszów – Wysoka – Wachowice – Osiecko – Zębówice – Fosowskie – Piotrówka – Warmatowice, następnie przez Olszową, Zalesie, Sławęcice do Ujazdu; zob. CAW-WBH, III Powstanie Śląskie – Grupa Północna, sygn. I.130.2.56, Dziennik wydarzeń Grupy Północnej, 7–8.

Organizacje etapowe w zupełności oddane do dyspozycji [s. 117] dowództwa etapu. Kompania sztabowa przydzielona do dowództwa Grupy „Północ”. Batalion szturmowy tarnogórski odszedł do Podgrupy „Harden”. Dowództwo Podgrupy „Butrym” otrzymało rozkaz odmaszerować do Pawonkowa, powiat lubliniecki, z częścią sił tarnogórskich, celem objęcia dowództwa podgrupy północnej: sił lublinieckich i oleskich. Przygotowanie do wymarszu.

Godz. 19.00 – wymarsz sił tarnogórskich: I baon liniowy, 1 kompania baonu szturmowego, oddział miotaczy granatów, świeżo zorganizowany półbaon Ręki⁵⁸, pluton żandarmerii i oddział sztabowy.

Okręg toszecki wychodzi ze składu Podgrupy „Butrym”, II baon liniowy przechodzi do Tworoga jako rezerwa Grupy „Północ”.

Przy rewizji w Toszku znaleziono 2 LKM, 10 karabinów, 3 granaty styłowe, 10 ładunków raketowych, 4 skrzynie amunicji karabinowej, 3 skrzynie granatów ręcznych.

Duch w oddziałach z powodu wyjazdu świetny. Żywność po raz pierwszy pobrana z prowiantury⁵⁹ Grupy „Północ”. Ilość amunicji i broni wystarczająca. Pochmurno, w nocy deszcz [s. 118].

6.5.21 r. Pawonków, powiat lubliniecki

Oficerów 4, szeregowych: siły oleskie, lublinieckie i część tarnogórskich, ilość niestwierdzona – przeszło 3000.

Lubliniec jeszcze nie zajęty. Nieprzyjacieli gromadzi siły, walczą tylko drobne oddziały, tzw. samoobrony. Dobrodzień opanowany o godz. 7 rano⁶⁰ przez oddziały lublinieckie, opolskie i tzw. baon częstochowski⁶¹. Przymaszerowały do Pawonkowa siły tarnogórskie, które pozostają jako rezerwa.

Godz. 16.00 – nadjechał sztab podgrupy. Odcinek podgrupy: od Myśliń przez Stare Olesno do granicy polskiej. Łączność z Podgrupą „Linke” nawiązana. Kontakt z siłami oleskimi nie ma. Na całym odcinku drobne utarczki patroli.

Duch dobry, stan fizyczny – zmęczenie. Oddziały ściśle podporządkowane grupie prowiantowanej przez prowianturę podgrupy, oddziały inne – drogą rekwizycji. Pogoda [s. 119].

⁵⁸ Prawdopodobnie Wincenty Ręka *vel* Renka bądź Augustyn Ręka.

⁵⁹ Intendentury.

⁶⁰ W myśl wcześniejszego rozkazu Dowództwa Grupy Północ Dobrodzień zająć miała Podgrupa „Butrym”; zob. CAW-WBH, III Powstanie Śląskie – Grupa Północna, sygn. I.130.2.52, Rozkaz operacyjny Grupy Neugebauer nr 3 z 5 V 1921 r., b.m., b.p.

⁶¹ Batalion ochotniczy formowany w Częstochowie, ostatecznie niezorganizowany jako odrębny pododdział.

7.5.21 r., Pawonków

Niemcy szybko reorganizują się. Większe oddziały zaatakowały Stare Olesno i Łowoszków.

Odcinek Podgrupy „Butrym” został podzielony na dwa pododdzinki: północny, od granicy polskiej do Wysokiej, dowódca ppor. Stonawski⁶² („Kmicic”) i południowy, od Wysokiej do Zębowic, dowódca ppor. Labisz⁶³ („Laski”). Miejsce postoju [dowództwa] pododdziału północnego – Olesno, południowego – Dobrodzień. Ataki na Stare Olesno i Łowoszków odparto.

Stan moralny dobry, fizyczny dobry. Wyżywienie jak dnia poprzedniego. Pogoda dobra.

8.5.21 r., Pawonków

Większe oddziały *Reichswehry*⁶⁴ skoncentrowane w Kluczborku. Część maszeruje na Stare Olesno. Skonstatowano, że w Podgrupie „Butrym” znajdują się zwarte jako tako zorganizowane oddziały: I baon [s. 120] tarnogórski, kompania szturmowa baonu szturmowego tarnogórskiego, półbaon tarnogórski (Ręki), oddział miotaczy granatów tarnogórski, baon lubliniecki por. „Priebe” (Łażewski⁶⁵) i słaby baon tzw. częstochowski Byszewskiego⁶⁶.

⁶² Jan Stonawski, ps. „Kmicic” (ur. 30 VIII 1897 r. w Bystrzycy pow. cieszyński – zm. ?) – w latach 1915–1918 służył w armii austr. (ppor.). Od 3 XI 1918 r. w WP, brał udział w wojnie polsko-czeskiej i polsko-bolszewickiej. W 1920 r. awansowany do stopnia porucznika. Po wybuchu III powstania śląskiego w Grupie „Północ”, miał pełnić obowiązki dowódcy pododdziału Podgrupy „Butrym” i II batalionu, ostatecznie służył w sztabie Grupy jako referent kolejowy. Po likwidacji powstania dokończył studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, pracował m.in. w Dyrekcji Ceł w Mysłowicach i Państwowej Szkole Handlowej w Cieszynie. Oficer rezerwy WP, członek organizacji kombatanckich; CAW-WBH, AP, sygn. 3600, Stonawski Jan.

⁶³ Jan Labisz *vel* Łabisz, ps. „Laski” (ur. 12 V 1892 – zm. ?) – oficer rezerwy 24 pp, w 1934 r. ppor. popołudniowego ruszenia, podlegał pod Powiatową Komendę Uzupelnień Katowice. Rocznik Oficerski Rezerw 1934, 264, 930.

⁶⁴ Niemieckie oddziały ochotnicze często występowały w ubraniach cywilnych, ale stalowych hełmach, stąd brane są za regularną armię. Oczywiście z *Reichswehry* przybywali zarówno ochotnicy, jak i zaopatrzenie.

⁶⁵ Mieczysław Łażewski, ps. „Priebe” (ur. 4 lipca 1895 r. w Wągrowcu – zm. ?) – brał udział w strajku szkolnym w Wągrowcu, gdzie zdał maturę. Członek organizacji niepodległościowych. W l. 1915–1918 służył w armii niem. (kpr.). Powstaniec wielkopolski, w czerwcu 1919 r. ukończył kurs oficerski. Podporucznik 58 pp, walczył na wojnie polsko-bolszewickiej. 20 XII 1920 r. awansowany do stopnia porucznika i odkomenderowany na Górny Śląsk. W 1921 r. w III powstaniu śląskim dowódca batalionu lublinieckiego Podgrupy „Butrym”/ 8 pp. Po likwidacji powstania ponownie w pułku, w 1922 r. awansowany do stopnia kapitana. W l. 1931–1932 w 41 pp, nast. zwolniony z wojska i przeniesiony w stan spoczynku z powodu choroby; mieszkał w Poznaniu; CAW-WBH, AP, sygn. 68, Łażewski Mieczysław.

⁶⁶ Wacław Byszewski, ps. „Paweł Wieder” (ur. 3 II 1902 r. w Krakowie – zm. ?) – członek POW, od 1919 r. w WP w stopniu kaprała. W 1921 r. dowodził oddziałem częstochowskim, określanym niekiedy jako II batalion lubliniecki, nast. w plutonie art. por. Westwalewicz.

Siły oleskie są to luźne oddziały zupełnie nieujęte w karby wojskowe, będące raczej samoobroną poszczególnych miejscowości. Na północ od Olesna operuje ppor. policji plebiscytowej Wawrzek⁶⁷ nieuznający żadnej władzy nad sobą. Miejsce postoju Wawrzka – Gorzów.

Ciągle ataki na Stare Olesno i Łowoszków odparte.

Stan moralny i fizyczny dobry. Wyżywienie jak przedtem. Pogoda, drogi dobre. Ubrania cywilne niszczą się, nowych ani bielizny nie ma.

9.5.21 r., Pawonków

Nieprzyjaciel ciągle atakuje Stare Olesno i cały pododcinek północny.

Brak ścisłego kontaktu z oddziałami odcinka północnego. Wszystkie ataki niemieckie odparte. I batalion tarnogórski przemaszerował z Pawonkowa do Olesna i wszedł w skład [s. 121] pododcinka północnego. Kompania szturmowa przybyła do Dobrodzienia i weszła w skład pododcinka południowego. Oddziały nasze zajęły Kielbasin i Wędrynię.

Nieprzyjaciel, atakując większymi siłami Stare Olesno od strony Kluczborka zajął je. Kontratakami Stare Olesno odebrane. Straty – 10 zabitych, 7 rannych. Straty nieprzyjaciela – 1 oficer zabity i 30 rannych i zabitych.

Stan moralny i fizyczny dobry. Wyżywienie jak dawniej. Pobierają żywność baony Byszewskiego i „Priebego”, częściowo pododcinek północny. Pogoda.

10.5.21 r., Pawonków

Siły nieprzyjacielskie powiększają się. W skład wchodzi także regularne oddziały *Reichswehry*. Niemcy ostrzeliwują i słabszymi siłami atakują Stare Olesno.

Za pośrednictwem kontrolera powiatu oleskiego kpt. angielskiego Toogota⁶⁸ zawarto zawieszenie broni z Niemcami [s. 122], do którego Niemcy nie stosują się.

Stan moralny znośny, fizyczny – dobry. Pogoda dobra.

Żywności z prowiantury podgrupy nie pobiera tylko oddział ppor. Wawrzka, w dalszym ciągu niepodporządkowany.

11.5.21 r., Pawonków

Nieprzyjaciel mimo zawieszenia broni zachowuje się agresywnie.

Większych walk ani utarczek nie było, w nocy Niemcy ostrzeliwali placówkę w Starym Oleśnie z karabinów i miotaczy granatów.

Ukończył Politechnikę Gdańską, pracował w porcie w Gdyni. Oficer rezerwy WP; CAW-WBH, AP, sygn. I.481.B.16000, Byszewski Waclaw.

⁶⁷ Niezidentyfikowany.

⁶⁸ Niezidentyfikowany.

Organizacja podgrupy, aczkolwiek powoli, posuwa się naprzód. Podgrupa „Butrym” podzielona została na 4 baony. Wawrzek, który zajmuje odcinek Świercze, Boroszów, Budzów, Uszyce, został podporządkowany. Ppor. Wawrzek otrzymał rozkaz formowania ze swych sił IV baonu.

12.5.21 r., Pawonków

Nieprzyjaciel nie wszczyna żadnych kroków zaczepnych [s. 123], intensywnie organizuje się.

Podgrupa w fazie reorganizacyjnej *ad* rozkaz organizacyjny podgrupy nr 2.

Stan moralny z powodu tysięcznych braków pogarsza się, masowe dezercje. Stan fizyczny z powodu braku rezerw – silne zmęczenie. Żywności nie pobiera tylko oddział Wawrzka.

Do Gorzowa przemaszerował baon z Krotoszyna w sile 300 ludzi.

Pogoda, drogi dobre.

13.5.21 r., Pawonków

W nocy nieprzyjaciel atakował Stare Olesno. Wszystkie ataki odparto. Patrol wysłany z Dobrodzienia do Myśliny był silnie ostrzeliwany. Strat nie ma.

Pogoda, drogi dobre. Wielkie braki w dalszym ciągu. Wyżywienie wystarczające. Pododdziały gwałtownie domagają się broni, amunicji, żywności, bielizny i butów.

14.5.21 r., Pawonków [s. 86]

W Kluczborku skoncentrowane większe siły nieprzyjaciela. Niemcy przygotowują się do koncentrycznego ataku na okręg przemysłowy. Pod Stare Olesno podjechał pociąg pancerny i usiłował daremnie naprawić zerwany tor kolejowy. Silne ataki na Stare Olesno i Chudobę odparto. Przybył pułkownik angielski celem pertraktowania w sprawie dalszego zawieszenia broni⁶⁹.

Stan moralny chwiejny, fizyczny – zmęczenie. Stan umundurowania zupełnie zły.

15.5.21 r., Pawonków

Niemcy zdradzają zamiary agresywne. Podsuwają się ze Starego Olesna na Wędzinę. Na całym odcinku podgrupy nasze placówki silnie ostrzeliwane

⁶⁹ Rozmowy miały zakończyć się bezowocnie ze względu na postawę dowódców niemieckich twierdzących, że „nie zaprzestaną kroków zaczepnych, aż nie zdobędą cały Górny Śląsk”; zob. CAW-WBH, III Powstanie Śląskie – Grupa Północna, sygn. I.130.2.48, Raport sytuacyjny Grupy Północ, 14 V 1921 r., godz. 16, L. dz. 31/21., b.m., b.p.

karabinami ręcznymi i maszynowymi. Nic ważnego nie zaszło, na odcinku południowym spokój.

Stan moralny i fizyczny chwiejny. Pogoda, drogi dobre.

16.5.21 r., *Pawonków* [s. 87]

Nieprzyjaciel nie wszczyna żadnych kroków zaczepnych. Na całym odcinku podgrupy zupełny spokój. Stan moralny polepsza się z racji przybywania nowych oddziałów i ludzi więcej ideowych (z Kongresówki). Stan fizyczny z powodu przerwania działań wojennych dobry. Żywności w dalszym ciągu nie pobiera oddział Wawrzka, który prowiantuje się drogą rekwizycji.

17.5.21 r., *Pawonków*

Zauważono masowe przybywanie Niemców z głębi kraju, przeważnie Bawarczyków.

Odcinek północny spokój – lekka strzelanina.

Odcinek południowy – zupełny spokój.

Stan moralny i fizyczny dobry. Wyżywienie dostateczne [s. 88].

18.5.21 r., *Pawonków*

Dzień przeszedł spokojnie. W nocy Niemcy atakowali odcinek ppor. Wawrzka, zdobywając Krzyżanowice i Zdziechowice. Krzyżanowice odebrano kontratakami. Zdziechowice atakowano silnym batalionem i 8 KM.

Obsada odcinka północnego (na północ od Olesna) składa się z ludzi miejscowych i oddziałów⁷⁰ przybyłych z Wielkopolski. Ppor. Wawrzek rozproszył te oddziały, nie dając im jednolitego odcinka, jeno rozrzucając ich na poszczególne odcinki.

Rozkaz podgrupy operacyjny nr 4 z dn. 14 maja oddający dwa baony wielkopolskie i odcinek granica – Jastrzygowice – Wolęcin por. „Jaremie”⁷¹ nie został wykonany z winy ppor. Wawrzka, który rozkaz podarł. Atak Niemców zastał powstańców nieprzygotowanych, bez broni i dostatecznej amunicji. Poszczególne grupki samorzutnie rzuciły się do kontrakcji i uratowały sytuację. Por. „Jarema” sam rzucił się na wroga i zginął. Trupa mimo

⁷⁰ Raczej luźnych grup ochotników.

⁷¹ Stefan Piotrowski (ur. 1900 pod Tarnopolem – zm. 18 V 1921) – w Legionach Polskich, ranny pod Kostiuchnowką, w niewoli ros. Działal w POW na Ukrainie, żołnierz II Korpusu Polskiego, nast. po bitwie pod Kaniowem I Korpusu Polskiego. Jesienią 1918 r. brał udział w rozbrajaniu Niemców w Piotrkowie i Warszawie. Obrońca Lwowa, ranny. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. W 1921 r. w Podgrupie „Butrym”, poległ; CAW-WBH, AP, sygn. Krzyż Niepodległości (dalej: KN) 23.12.1933, Piotrowski Stefan.

poszukiwań nie odnaleziono. Ranny adiutant Wawrzka ppor. Bodensztejn⁷². Straty: 3 zabitych, 9 rannych; nieprzyjaciela: ok. 100 ludzi.

Odcinek południowy kompletnie zorganizowany, północny w fazie organizacyjnej.

O godz. 20.00 napadli Niemcy na placówkę w Kosicach w sile 90 ludzi. Niemcy otworzyli ogień z 2 KM. Placówka wycofała się do Radawia. 1 ciężko ranny [s. 89].

Stan moralny na ogół dobry. Na odcinku północnym z powodu niedostatecznej organizacji chwiejny. Prowiant pobierają oddziały z prowiantury podgrupy; na odcinku północnym nieregularnie. Pogoda.

19.5.21 r., Pawonków

Większe oddziały nieprzyjacielskie koncentrują się za Turawą i w Turawie. Stwierdzono, że siły nieprzyjaciela wynoszą ok. 1000 ludzi. Składają się z niemieckiej policji konnej i niemieckich powstańców.

Odcinek I baonu: Osiecko, Pruszków – nic ważnego.

W nocy atakowali Niemcy trzykrotnie Radawie. Trzecim razem rzucili większe siły z kawalerią i wyparli naszą placówkę. Wysłany patrol w kierunku na Turawę został z bliska silnie ostrzelany i musiał pospieszyć się wycofać. Pluton 4 kompanii I baonu samorzutnie zaatakował wieś Zakrzemie⁷³ obsadzoną przez 50 Niemców. O godz. 4.45 Zakrzew zajęto. W Zakrzewie wystawiono placówkę, ze względu jednak na niewyraźną sytuację ściągnięto ją [s. 90] do Kniei. O godz. 8.00 rano placówka ta została zaatakowana przez przeważające siły niemieckie (kawaleria, piechota, KM) i zmuszona wycofać się do Zębowic.

Celem umożliwienia reorganizacji w dniu 19 maja miało odbyć się przegrupowanie sił podgrupy. I baon (por. „Priebe”, 700 ludzi) miał zająć odcinek Dobrodzień (wyłącznie) – Olesno (włącznie). Oddziały w Oleśnie miały się wycofać do Sowczyc, celem ujęcia ich w ramy batalionu pod dowództwem ppor. Stolińskiego⁷⁴. II batalion tarnogórski („Drabskiego”) obsadzający odcinek Stare Olesno – Kiełbasin miał odejść do Dobrodzienia

⁷² Zygmunt Bodensztejn (ur. 3 VII 1892 w Jarosławiu – zm.?) – służył w armii austr. (ppor.), wzięty do niewoli ros., nast. zwolniony jako inwalida, ponownie w armii austr. na froncie włoskim. W WP od maja 1919 r. w 11 pp. W 1921 r. przeniesiony do rezerwy. Mieszkał we Lwowie, pracował jako prawnik. Por. rez. 83 pp; CAW-WBH, AP, sygn. I.481.B.9327, Bodensztejn Zygmunt.

⁷³ Ob. Zakrzew Turawski.

⁷⁴ Józef Stoliński (ur. 3 VIII 1895 w Arkadii, pow. łowicki – zm.?) – w POW, nast. w 21 pp WP (pchor.). Brał udział w kampanii ukraińskiej i wojnie polsko-bolszewickiej. W 1921 r. dowódca III batalionu Podgrupy „Butrym”. W 1922 r. przeniesiony do rezerwy (ppor.). Mieszkał w Warszawie, pracował jako inżynier budownictwa; CAW-WBH, AP, sygn. 7810, Stoliński-Zive Józef.

i wejść w skład Podgrupy „Linke”. I baon z powodu niepewnej sytuacji na swym odcinku nie przemaszerował do Olesna. Baon „Drabskiego”, oczekujący zmiany, zbuntował się i zaczął wycofywać z pozycji. Po długich pertraktacjach powrócił na stanowiska. O godz. 3.00 – 4.00 Niemcy napadli na Chudobę. Atak odparto. IV baon (siły oleskie) wymaszerował do Sowczyc. W nocy z powodu buntu baonu „Drabskiego” wysłano III baon (por. Wyskota⁷⁵) z Sierakowa do Olesna.

Baon mjr. Bańczyka⁷⁶ pod dowództwem por. „Kaliny”⁷⁷ (320 ludzi) [s. 91] przemaszerował *ad* rozkaz podgrupy z Zawisnej do Sierakowa celem uzupełnienia III baonu. Dowódcy, por. „Kalina” i por. Wyskota, meldują, że zlanie tych baonów z powodu oporu ludzi jest niemożliwe. Pozostawiono te baony jako takie w dawnym składzie. Baon Kaliny jest dobrze wyszkolony, broni zupełny brak.

Przegrupowanie nie zostało całkowicie dokonane.

Nasze straty: 1 zabity, 5 rannych, między nimi sierż. szt. dowódca plutonu Rudzki Lucjan⁷⁸.

⁷⁵ Michał Zakrzewski-Wyskota (ur. 25 XI 1895 w Winnogórze pow. średzki – zm. 1968) – służył w armii niem. Uczestnik powstania wielkopolskiego (por.). Brał udział w kampanii ukraińskiej i wojnie polsko-bolszewickiej w 16 Pułku Ułanów (dalej: p. uł.) W 1921 r. dowódca III (nast. II) batalionu Podgrupy „Butrym”. W 1922 r. awansowany do stopnia rotmistrza. Służył w 16, nast. 15 p. uł. W 1929 r. przeniesiony w stan spoczynku. W l. 1934–1939 burmistrz Krynicy Zdroju; CAW-WBH, AP, sygn. 3107, Zakrzewski Michał.

⁷⁶ August Bańczyk, ps. „Gardawski” (ur. 14 VIII 1888 w Porębie pow. zaborski – zm. 28 V 1944) – studiował medycynę, agronomię i matematykę m.in. we Wrocławiu, Berlinie i Heidelbergu; należał do organizacji niepodległościowych. Służył w armii niem. (ppor.). Od maja 1919 r. w WP, 1 IV 1920 r. awansowany do stopnia kpt. Dowodził III batalionem bytomskiego, nast. 167 pp. Ranny, odznaczony Krzyżem Walecznych. Zwolniony na plebiscyt 30 sierpnia tr. Organizował oddział Górnoślązaków przy 23 DP w Krotoszynie, który doprowadził w maju 1921 r. do Podgrupy „Butrym”/8 pp. Ambitny oficer prawdopodobnie przekazał dowództwo swego batalionu zastępcy, nie chcąc jako kpt. WP/mjr. wojsk powstańczych podlegać „Butrymowi”; porucznikowi WP/kpt. wojsk powst. Służył w sztabach, 21 czerwca tr. mianowany dowódcą powstańczej żandarmerii. Po likwidacji powstania w 75 pp. W 1927 r. przeniesiony do rezerwy. Mieszkał w Katowicach, pracował jako podinspektor policji. Członek organizacji kombatanckich. W czasie okupacji w konspiracji, aresztowany przez Niemców i rozstrzelany w Krakowie; CAW-WBH, AP, sygn. I.481.B.1622, Bańczyk August.

⁷⁷ Stanisław Adamowicz; w WP służyło czterech oficerów o tym imieniu i nazwisku.

⁷⁸ Lucjan Rudzki (ur. 6 I 1884 w Skierniewicach – zm.?) – pracował w kopalni węgla w Niemczech. Służył w armii ros., w 1916 r. ranny, w niewoli niemieckiej. Od 1918 r. w POW, brał udział w rozbrajaniu Niemców. Od 15 XI 1918 r. ochotniczo w WP, brał udział w kampanii ukraińskiej i wojnie polsko-bolszewickiej. Od 17 II 1921 r. w POW na Górnym Śląsku, w powstaniu w stopniu sierż. szt. dowodził 4 plutonem 5 kompanii II batalionu lublińskiego, 18 maja tr. ciężko ranny pod Zakrzewem. Po zakończeniu powstania mieszkał w Częstochowie, pracował jako urzędnik w Powiatowej Kasie Chorych. Inwalida wojenny; CAW-WBH, AP, sygn. odrzuc. 02.03.1936, Rudzki Lucjan.

W nocy kompania ppor. Myka⁷⁹ zajęła Pawłowice (odcinek północny). Zdobyto w Pawłowicach 1 CKM.

Stan moralny przeważnie zły z powodu braku ciągle obiecywanego żołdu, bielizny itd. Fizyczny – zmęczenie z powodu przemarszów. Pogoda. Duży brak broni. Ludzie uciekają z bronią, ochotnicy zgłaszają się bez broni.

20.5.21 r., Ciasna

Teoretyczne zawieszenie broni trwa w dalszym ciągu [s. 92]. Mimo to Niemcy zaciekle atakują poszczególne punkty, zwłaszcza w kierunku na Olesno i Gorzów.

Ad rozkaz dowództwa Grupy „Północ” Dobrodzień i Zębówice przechodzą do Podgrupy „Linke”. Dowództwo Podgrupy „Butrym” przeniesione zostało do Ciasnej.

I baon wymaszerował do Olesna, luzując baon „Drabskiego”, który po zluzowaniu ma przejść do Podgrupy „Linke”. III baon wraca z Olesna do Sierakowa.

O godz. 8.00 zaatakowali Niemcy Chudobę. Placówka baonu „Drabskiego” wycofała się z dworca.

I baon (por. „Priebe”): o godz. 14.00 przemaszerowały do Olesna 4 i 5 kompanie, o godz. 20.15 przemaszerowały 2 i 3 kompanie. 1 kompania pozostała na odcinku Zębówice – Chudoba (wyłącznie), oczekując na baon „Drabskiego”. Miejsce postoju dowództwa kompanii Bzinica.

II baon (por. „Kmicic”): Niemcy stale zachowują się agresywnie. Nocami silna strzelanina.

III baon: o godz. 11.00 przemaszerował do Sierakowa, gdzie zakwaterował [s. 93].

IV baon (por. Stoliński): dwie kompanie, które w nocy wysłane były do Olesna, wróciły do Sierakowa. Jedna kompania (reszta z I baonu tarnogórskiego) samowolnie odmaszerowała do tarnogórskiego powiatu, „aby bronić swojego powiatu”. Część wróciła z powrotem. Baon rozpoczął intensywną pracę organizacyjną.

V baon (por. „Kalina”): zakwaterowany w Sierakowie.

Baon „Drabskiego”: zluzowany przez baon I miał odmaszerować do Dobrodzienia, mimo to poszedł spać, obiecując, że 21 maja rano odmaszeruje.

W Gorzowie w mieszkaniu kuriera II baonu Michnała⁸⁰ wykryto połączenie telefoniczne z nieprzyjacielem. Są poszlaki dobrze zorganizowanego szpiegostwa.

⁷⁹ Maksymilian Myk (ur. 23 VIII 1876 – zm.?) – powstaniec wielkopolski, uczestnik od-sieczki Lwowa, dowódca kompanii 19 pp w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. W 1921 r. dowódca kompanii w Podgrupie „Butrym”. W 1923 r. zweryfikowany jako por. rez. Mieszkał w Ostrowie Wielkopolskim, pracował jako zarządca odlewni. W 1934 r. występuje jako por. posp. rusz.; CAW-WBH, AP, sygn. 6053, Myk Maksymilian.

⁸⁰ Niezidentyfikowany.

Został ostatecznie dokonany podział sił podgrupy na 5 baonów. Dyslokacja:

I baon: odcinek Zębówice (wyłącznie) – Boroszków (wyłącznie);

II baon: odcinek Boroszków (włącznie) – Krzyżanowice (włącznie);

III baon: w Sierakowie jako rezerwa;

IV baon w [s. 94] Sowczycach jako rezerwa.

V baon: w Sierakowie jako rezerwa.

Stan moralny pogarsza się, zwłaszcza z powodu braku żołdu. Fizyczny – w baonach stojących w rezerwie dobry, w baonach na froncie – zmęczenie.

Żywność pobierana i wydawana regularnie w dostatecznej ilości. Pogoda zmienna. Broni brak.

21.5.21 r., Ciasna

Na odcinku Olesna gromadzą się większe siły niemieckie. Niemcy przygotowują się do generalnego ataku na Olesno. Zauważono obecność *Reichswehry* i Bawarczyków.

Rano sytuacja własna bez zmiany. Ciągłe ataki na Kielbasin i Stare Olesno. Kielbasin zaatakowany trzema kompaniami zajęty przez Niemców i następnie kontratakiem odebrany. Kielbasin ponownie zajęty przez Niemców, którzy zaszli od strony Łowoszowa. Oddziały I baonu stanęły na zachód od Łowoszowa. Do Starego Olesna wjechał niemiecki pociąg pancerny. Uciekinierzy z Łowoszowa wszczęli w Oleśnie popłoch [s. 95], głosząc, że Niemcy idą i wjeżdża pociąg pancerny. Ludność niemiecka zaczęła strzelać z okien i rzucać granaty ręczne. I baon opuścił w popłochu Olesno, zostawiając w Starym Oleśnie placówkę (5/I baonu). Na opuszczone Olesno pomaszewował V baon szosą Lubliniec – Olesno i III baon drogą polną przez Wysoką. O godz. 24.00 V baon zajął Olesno, staczając walki w zachodniej stronie miasta od strony Łowoszowa. III baon zajął szosę Nowy Wachów – Olesno.

2 kompania I baonu wysuwa się na placówkach Osiecko, Pruszków, Zębówice. Silny atak na Zębówice odparty. I baon rozproszony, skupia się w Łomnicy.

II baon na starych stanowiskach, dowództwo objął por. Wilman⁸¹.

IV baon pozostaje w Sowczycach.

Wyróżniał się V baon por. „Kalinę” i III por. Wyskoty, które zaalarmowane szybko wyruszyły i mimo ogólnego popłochu spokojnie wykonały zadanie [s. 96].

Zdobycz: 1 KM w kontrataku na Kielbasin.

⁸¹ Zygmunt Wilman (ur. 14 II 1897 w Warszawie – zm.?) – od listopada 1918 r. w WP, w 1919 r. ppor. Pracował w Departamencie Uzbrojenia MSWojsk. nad wynalazkiem „tłumik huków do broni palnej”. W wojnie polsko-bolszewickiej oficer łączności 202 pp rez. W 1921 r. dowódca II (nast. I) batalionu Podgrupy „Butrym”. W 1922 r. przeniesiony do rezerwy w stopniu porucznika. Od 1925 r. pracował we Francji; CAW-WBH, AP, sygn. 7919 Wilman Zygmunt; sygn. 16073 Wilman Zygmunt.

Stan moralny w I baonie – dezorientacja i demoralizacja. W III i V – świetny, w II i IV – dobry (żołd wypłacony). Wyżywienie dostateczne, za wyjątkiem II baonu, który zaczyna wchodzić w fazę organizacyjną. Stan powietrza: pogoda. Amunicji mało.

22.5.21 r., Ciasna

Niemcy przygotowują się do generalnego ataku na Olesno.

2/I baonu, placówki: Osiecko, Pruszków;

III baon na szosie Nowy Wachów – Olesno;

V baon: Olesno, Boroszków (wyłącznie);

II baon: Boroszków, Krzyżanowice.

Pociąg pancerny niemiecki, naprawiwszy tor, wjechał do Olesna. Olesno zaatakowane silnymi oddziałami *Reichswehry* i Bawarczyków. Atakowany III baon. O godz. 15.00 atak odparty.

O godz. 24.00 Niemcy pod osłoną pancerki wdarli się do miasta. Zupełny brak amunicji [s. 97]. V baon cofa się, walcząc na granaty ręczne⁸². Nadchodzi amunicja. Kontratakami wyrzucono nieprzyjaciela z miasta. Pociąg pancerny obrzucony granatami ręcznymi odjechał. Nadjechał pluton artylerii por. Westfalewicz⁸³, który ogniem artylerii ostatecznie rozbił nieprzyjaciela.

Odnaczyły się wszystkie kompanie V baonu oraz: por. „Kalina”, ppor. Radlicki⁸⁴, ppor. Szuster⁸⁵, sierż. szt. Kocur⁸⁶.

⁸² W trakcie walk powstańcy wysadzili wiadukt kolejowy i dworzec w Oleśnie. Dokonał tego oddział destrukcyjny por. Henryka Krukowskiego; zob. Zarzycka, *Polskie działania*, 160–161.

⁸³ Właśc. Westwalewicz. Marian Westwalewicz (ur. 6 I 1901 w Stanisławowie – zm. 1940) – służył w Legionach Polskich, nast. armii austr. Członek POW, obrońca Lwowa. 1919 r. ppor., 1921 r. por. artylerii konnej. W III powstaniu śląskim dowódca plutonu, nast. baterii art. „Westwał” Podgrupy „Butrym”. W 1925 r. przeszedł do rezerwy, pracował jako dziennikarz, nast. urzędnik ambasady polskiej w Budapeszcie, nast. Banku Gospodarstwa Krajowego w Białymstoku. Ofiara zbrodni katyńskiej; CAW-WBH, AP, sygn. 1444, Westwalewicz Marian.

⁸⁴ Ignacy Radlicki, ps. „Wroński” (ur. 1 II 1892 w Emilanowie pow. rawski – zm. ?) – należał do organizacji robotniczych, niepodległościowych, nast. do drużyn strzeleckich. Kolportował tajne pisma, ukończył szkołę podchorążych; dwukrotnie aresztowany. W l. 1914–1915 w Legionach Polskich, nast. w POW (ppor.). W l. 1918–1919 prowadził propagandę antykomunistyczną wśród robotników, w 1920 r. ochotniczo w WP w 1 Pułku Piechoty Legionów, nast. 4 Pułku Strzelców Podhalańskich, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1921 r. dowódca kompanii w V batalionie Podgrupy „Butrym”/8 pp. W 1922 r. przeniesiony do rezerwy. Studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim, mieszkał w Warszawie, pracował jako adwokat. Odnaczony Oficerskim Krzyżem Odrodzenia Polski; CAW-WBH, AP, sygn. 3473+8758, Radlicki Ignacy.

⁸⁵ Augustyn Schuster *vel* Szuster (ur. 14 IV 1891 w Mikołowie pow. pszczyński – zm. ?) – górnik, służył w armii niem. Wziął udział w II powstaniu, nast. wstąpił do policji plebiscytowej. W 1921 r. dowódca 2 kompanii IV batalionu Podgrupy „Butrym”. Mieszkał w Mikołowie, pracował jako urzędnik kopalniany; CAW-WBH, AP, sygn. odrzuc. 25.06.1938 r., Schuster Augustyn.

⁸⁶ Niezidentyfikowany.

Nasze straty: 15 ludzi. Nieprzyjacielskie: na ulicach miasta naliczono 26 zabitych, w tym *Oberleutnant* niemiecki. Zdobyto 2 LKM.

Stan moralny – znośny, fizyczny – II, III, V baon i 2/I baonu silne zmęczenie. Wyżywienie dostateczne. Umundurowania brak. Amunicji dostatecznie.

23.5.21 r., Ciasna

Nieprzyjaciół zgnębiony niepowodzeniami nie [s. 98] wszczyna większej akcji.

Oddziały na starych stanowiskach. Utarczki patroli, strzelanina. Brak ścisłego kontaktu z II baonem. Stan moralny polepsza się, ludzie odpoczywają. Pogoda dobra. Braki te same.

24.5.21 r., Ciasna

Nieprzyjaciół koncentruje większe siły na szosie Olesno – Wędrynia i na przedpolu II baonu. W Wędryni na dworcu artyleria.

V baon: w nocy silne patrole ze strony Kluczborka i Opola.

II baon: o godz. 1.00 cały odcinek baonu silnie atakowany przy pomocy dużej ilości KM-ów i miotaczy min. Kozłowice dwukrotnie odbierane kontratakami. Szczególnie silny atak na Gorzów i miejscowości na północ leżące od Krzyżanowic. Gwałtowny brak amunicji. Trzy czwarte batalionu wycofało się do Polski, część batalionu w sile przeszło 90 ludzi pod dowództwem dowódcy [s. 99] baonu por. Wilmana zajął pozycję Jastrzygowice – Boroszów. Gorzów i na północ od Krzyżanowic zajęli Niemcy.

III baon: strzelanina, o godz. 13.00 Niemcy zaatakowali placówkę w Leśnej. Atak odparty.

II baon stracił miotacz granatów, parę skrzyń amunicji i małe zapasy żywności.

Straty III baonu – 6. II baon: ranni, zabici i kilkunastu wziętych do niewoli. Wyżywienie dostateczne, stan moralny chwiejny, fizyczny – ludzie stale na placówkach, przemęczenie. Stan powietrza: pogoda. Brak broni i amunicji francuskiej i rosyjskiej.

25.5.21 r., Ciasna

Większe oddziały niemieckie skupiły się w Leśnej. Celem skonstatowania III baon wysłał dwa patrole w kierunku na Leśną i Wachów. W Leśnej zwabiono patrol biało-czerwoną [s. 100] chorągwią. Ppor. Piątek⁸⁷ rzucił się z 16 ludźmi do ataku – bezskutecznie.

⁸⁷ Rudolf Pastucha, ps. „Piątek”, „Bolesław Piątek” (ur. 27 XI 1897 r. w Brennej pow. bielski – zm.?) – służył w armii austr. (ppor.), od 1918 r. w WP. Brał udział w walkach z Czechami w 1919 r., nast. w POW na Śląsku Cieszyńskim. W 1921 r. oficer broni Podgrupy „Butrym”,

II baon: na odcinku pojawił się rzekomy kurier z podgrupy z nakazem cofania się. Dowódca baonu chwilowo nieobecny. Baon wycofał się na linię Boroszów – Wysoka. Do II baonu napływają ludzie z powrotem (z zagranicy).

Rannych 6, zabitych 2. Ranny ciężko ppor. Piątek z III baonu. V baon – wypad na placówkę niemiecką. Zdobyto 1 LKM (V baon).

Przymaszerował baon Lisa⁸⁸ z Lublińca: dwie kompanie wielkopolskie i dwie kompanie III baonu tarnogórskiego.

26.5.21 r., Ciasna

Nieprzyjaciół podwozi świeże posiłki i transporty amunicji oraz żywności.

O godz. 3.00 II baon kontratakami zajął straconą linię Jastrzygowice – Boroszów. Por. Wilman na czele 180 ludzi o godz. 1.00 posunął się pod Skrońsko, które zajął i obsadził. Następnie przerzucił się na Jastrzygowice, które gwałtownym atakiem na białą broń zajął o godz. 3.00 [s. 101].

Baon VI skierowany na odcinek Nowy Wachów – Zębowice (wyłącznie). O godz. 5.30 dwie kompanie VI baonu zaatakowały i zajęły Leśną, następnie wycofały się na wyżej wskazaną linię. Na zachód od Leśnej skonstatowano bardzo silnie umocnioną i obsadzoną pozycję niemiecką z licznymi KM-ami. O godz. 18.00 nad Olesnem pojawił się samolot niemiecki. Przed pozycją V baonu, na linii kolejowej Olesno – Stare Olesno, widać niemiecki pociąg pancerny.

Odnaczył się dowódca II baonu por. Wilman, który słabymi siłami odzyskał utraconą linię, osobiście prowadząc atak.

5 zabitych, 12 rannych. Ranny ppor. Karp⁸⁹ z VI baonu. Nieprzyjacielskie straty nieustwierdzone. Zdobyto 2 KM (II baon), amunicję, dwa granaty. Stan moralny i fizyczny – dobry. Wyżywienie dostateczne.

27.5.21 r., Ciasna

Niemcy przysunęli swe pozycje bliżej Olesna [s. 102]. O godz. 6.00 Niemcy silnie zaatakowali Olesno od strony północnej i południowej. Atak odparty.

ranny. W 1922 r. zwolniony do rezerwy. Studiował prawo; CAW-WBH, AP, sygn. 8211, Pastucha Rudolf.

⁸⁸ Niezidentyfikowany.

⁸⁹ Franciszek Karp (ur. 6 VI 1887 r. w Rozalniku pow. poniewieski – zm.?) – służył w armii ros., od 1919 r. w WP, w Kowieńskim Pułku Strzelców, nast. w Ekspozyturze Oddziału II Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w Grodnie. 8 IV 1921 r. zwolniony ze służby czynnej w WP jako obcokrajowiec z Litwy Kowieńskiej. W III powstaniu śląskim oficer wywiadowczy Podgrupy „Butrym”/8 pp; CAW-WBH, AP, sygn. 1769/89/2184, Karp Franciszek.

28.5.21 r., Ciasna

O godz. 23.00 patrol niemiecki podsunął się na cmentarz pod Olesnem. O 9.00 w kierunku na Wachów. Ożywiona działalność patroli i silna strzelanina. Nasze straty 3 rannych, 1 zabity. Nieprzyjacielskie: 2 obserwatorów zabitych, kilku rannych.

Dwie kompanie VI baonu zajmują odcinek Olesno – Boroszów.

Stan moralny i fizyczny – dobry.

29.5.21 r., Ciasna

Niemcy okopują się na górze między naszą [pozycją] a dróżką od Małego Lasu do Wojciechowa. Niemcy palą lasy na zachód od Wachowa oraz domy i rabują (okolice Wachowa i Leśnej). Ludność w panice masowo ucieka. Ożywiona działalność patroli i silna strzelanina.

O godz. 21.00 atakowali Niemcy pozycje III baonu, podsunęli się na 50 kroków – atak odparto. O godz. 24.00 atakował nieprzyjaciół dwukrotnie pozycje [s. 103] V baonu od strony Kiełbasina, Starego Olesna i *Anna Kirche*⁹⁰. Atak ten, przeprowadzony większymi siłami, gwałtowny i uparty, załamał się w ogniu V baonu i baterii por. Westfalewicz, która oddała 22 strzały. Niemcy, przekonawszy się o istnieniu artylerii, umilkli. Atakowano odcinki IV i II baonów – bezskutecznie. Najsilniejsze ataki na III baon z zamiarem wdarcia się na tyły.

Z I baonu zdezerterowało 60 powstańców.

Stan moralny z powodu braków nieszczególny; fizyczny – w II, V i III baonach zmęczenie.

Nasze straty – 4 rannych kulami dum dum.

30.5.21 r., Ciasna

O godz. 1.00 w nocy atakowano gwałtownie odcinek V baonu (Olesno). Nadjechał pociąg pancerny, po kilku minutach odjechał. Dzień 30.5.21 r. przeszedł spokojnie.

O godz. 18.00 odjechał do dyspozycji III baonu do Wysokiej oddział kawalerii „Jura”⁹¹ stojący w Kochcicach.

Stan moralny przeważnie dostateczny, fizyczny [s. 104] – dostateczny.

⁹⁰ Kościół św. Anny znajdujący się na północ od Olesna, przy drodze do Boroszowa.

⁹¹ Ignacy Jerzy Lipowski, ps. „Jur” (ur. 23 IV 1898 r. w Międzylesiu pow. warszawski – zm. ?) – od listopada 1918 r. w WP, w 1 Pułku Szwoleżerów (dalej: p. szwol.), nast. 2 p. szwol. Mianowany podporucznikiem 1 I 1921 r. Brał udział w kampanii ukraińskiej i wojnie polsko-bolszewickiej. W III powstaniu śląskim dowódca oddziału jazdy „Jur”. W 1922 r. przeniesiony do rezerwy. Studiował w SGGW w Warszawie, pracował jako agronom; CAW-WBH, AP, sygn. 1158, Lipowski Ignacy Jerzy.

O godz. 23.00 atakował nieprzyjaciel większymi siłami odcinek III baonu – bezskutecznie. Atakowały świeże siły, Saksończycy. O godz. 22.00 podszedł patrol niemiecki do kościoła św. Anny. Równocześnie zjawił się patrol koło *Zollhausu*⁹² na szosie opolskiej. Od godz. 23.00 rozpoczęła się strzelanina na całym froncie, przy tym zauważono, że patrole usiłowały zbliżyć się do naszych linii napieraniem w kilku punktach. O godz. 23.30 podszedł silny patrol wzdłuż linii kolejowej do Olesna. Patrol ten przypuszczalnie był prawym ubezpieczeniem grupujących się oddziałów pod lasem na zachód od *Anna Kirche*. Oddziały te zostały rozproszone precyzyjnym ogniem baterii por. Westfalewiczka.

Dzień przeszedł spokojnie. Dezercje w dalszym ciągu. Etap niezorganizowany jest bezsilny. Stan powietrza: padają ulewne deszcze z przerwami.

31.5.21 r., Ciasna

Atak niemiecki na lewe skrzydło III baonu – odparty. Atak niemiecki mniejszymi siłami na Jastrzygowie – odparty. Utarczki patroli. Strzelanina. Dzień przeszedł spokojnie [s. 105].

1 zabity, 1 ranny. Nieprzyjacielskie straty niestwierdzone. Stan moralny i fizyczny przeważnie dostateczny.

1.6.21 r., Ciasna

Na odcinku V i III baonu stwierdzono obecność świeżych sił, przeważnie ochotników z Saksonii. Niemcy strzelają kulami dum dum. Zauważono, że w niemieckich oddziałach znajduje się dużo Ślązaków dobrze mówiących po polsku. Zwerbowani wysokimi płacami i możliwością rabowania.

W nocy atakowali Niemcy trzykrotnie Jastrzygowie. Częste patrole podchodzą pod Skrońsko. Słaby atak na Boroszów odparty. Dzień przeszedł spokojnie.

Nasze straty – 1 ranny. U nieprzyjaciela naliczono 4 zabitych. Stan moralny dostateczny; fizyczny – w III, V, IV i II baonie przemęczenie, w I i VI dobry.

Ulewne deszcze. Wyżywienie dostateczne. Ludzie narzekają, że wstrzymano akcje zaczepne.

2.6.21 r., Ciasna [s. 106]

Od godz. 1.00 do 3.00 podchodził silny oddział niemiecki pod pozycje V baonu. Nieprzyjaciel usiłował zaskoczyć obsadę około *Anna Kirche*. Po długiej walce, chwilami bardzo zacieklej, nieprzyjaciel został odrzucony. Silny atak na cały odcinek III baonu załamał się. Straty niestwierdzone. Stan

⁹² Domu celnego.

moralny chwiejny; fizyczny – zmęczenie. O godz. 18.00 I baon zluzował III, który odmaszerował do Łomnicy. 1 zabity. Zmęczenie.

3.6.21 r., Ciasna

Godz. 4.30 – Niemcy w sile 300 ludzi zaatakowali Boroszów, wyrzucając placówkę i przerywając front. II baon zdecydowanym kontratakiem wyrzucił Niemców. Na odcinku I, IV, V i VI baonu wymiana strzałów.

[Straty]: 1 zabity, 5 rannych; nieprzyjacielskie – znaczne. Ludzie domagają się żołdu. Zmęczenie.

4.6.21 r., Ciasna

Silna strzelanina, utarczki patroli. Poza tym wszystko bez zmian. Dwie kompanie VI baonu („Lisa”) pod dowództwem Gryca („Friksa”) opuściły samowolnie pozycje i udały się do Lublińca. Pozycje obsadziła kompania VI baonu znajdująca się w rezerwie w Klekotnej [s. 107].

5.6.21 r., Ciasna

Niemcy używają rakiet czerwonych.

Godz. 1.00 – atak na lewe skrzydło I baonu i IV baon; V baon – słabe ataki z łatwością odparte.

Godz. 3.00 – atak na I baon (4–5 komp.).

Nagły atak na Jastrzygowice i na prawe skrzydło VI baonu, na Boroszów. Poza tym wszystko bez zmiany.

1 zabity kulą dum dum, 2 rannych.

6.6.21 r., Ciasna

Nieprzyjacielowi udało się wedrzeć między pozycje I i V baonu. Kontratakiem kompanii obu baonów wyrzuceni. Silna strzelanina, przeważnie bezcelowa. Bez zmian.

Godz. 3.00 – atak na Boroszów odparty.

1 ranny.

7.6.21 r., Ciasna

Godz. 5.30 – silny atak na Jastrzygowice odparty.

Dokonano dalszej reorganizacji podgrupy I („Butrym”). I baon rozwiązany i podzielony pomiędzy pozostałe cztery baony. Część zdezerterowała. Zmieniona numeracja:

I (dawniej II) – por. Wilman, odcinek Jastrzygowice – Boroszów (włącznie); dowództwo w Boroszowie.

II (dawniej III) – por. Wyskota, odcinek [s. 108] Olesno (wyłącznie) – Zębówice (wyłącznie); dowództwo w Wysokiej.

III baon (dawniej IV) – ppor. Stoliński, odcinek Boroszków – Olesno (obie miejscowości wyłącznie); dowództwo w *Zollhausie* przy szosie Olesno – Bodzanowice.

IV baon (dawniej V) – por. „Kalina”, odcinek Olesno; dowództwo w Oleśnie.

Stan moralny na ogół niezły; pewne niezadowolenie wywołuje brak dobrego chleba, gdyż wydano stęchlą mąkę, mięso z robakami. Pogoda.

8.6.21 r., *Kochcice*

Na mocy umowy z władzami koalicyjnymi o ustaleniu linii demarkacyjnej, *ad* rozkaz operacyjny dowództwa Grupy „Północ”, I podgrupa wycofała się na linię: Zwóz – Klekotna – Łomnica – Stare Kuczoby – granica polska. Dowództwo podgrupy wycofało się do Kochcic; I baon do Glinicy jako rezerwa podgrupy; II baon odcinek Zwóz – Łomnica (wyłącznie), dowództwo w Klekotnej; III baon do Sierakowa Śląskiego jako rezerwa podgrupy; IV baon odcinek Łomnica – Stare Kuczoby, dowództwo w Łomnicy. Artyleria w Wędrzinie [s. 109].

9.6.21 r., *Kochcice*

Podgrupy na nowych pozycjach. Kontakt z nieprzyjacielem nie ma. Spokój. Ludzie odpoczywają. Stan moralny i fizyczny dobry.

10.6.21 r., *Kochcice*

W Sowczycach i Wysokiej zjawiły się oddziały niemieckiej policji plebiscytowej. Na żądanie podgrupy z Sowczyc wycofano policję do Olesna. W Oleśnie znajdują się Anglicy (300 ludzi) i Francuzi (100). Oprócz tego są tam większe oddziały niemieckiej policji plebiscytowej. Policja ta, łącznie z oddziałami niemieckimi, rabuje, aresztuje i wywozi polską ludność z terenów opuszczonych przez nas. Patrol kawalerii „Jura”, który pozostał w Bzionkowie, melduje o zajęciu przez Niemców Pruskowa, Osiecka, Wolnego Kadłuba, Zębówic. Wobec tego II baon otrzymał rozkaz zajęcia Pruskowa i Osiecka; III baon zajęcia linii Łomnica – Bzinica – Nowy Wachów [s. 110].

Do Bzionkowa wyjechał oddział kawalerii ppor. Kowalewskiego⁹³.

Stan moralny dobry, zapał i chęć do dalszych walk, fizyczny – dobry.

⁹³ Wiktor Kowalewski (ur. 23 XII 1894 r. w Warszawie – zm.?) – od 1914 r. w Legionie Puławskim jako ułan, nast. oficer 1 p. uł. W 1918 r. pracownik Naczelnego Komitetu Polskiego w Piotrogradzie. Po powrocie do kraju brał udział w rozbrajaniu załogi niemieckiej cytadeli warszawskiej. W III powstaniu śląskim dowódca plutonu jazdy, nast. szwadronu „ułanów oleskich”

11.6.21 r., Kochcice

W godzinach porannych II baon wymaszerował do Bzionkowa, III do Telleru⁹⁴ celem rozpoczęcia akcji. Dowódca podgrupy wyjechał do Bzionkowa.

O godz. 20.30 jedna kompania II baonu zaatakowała i zdobyła Osiecko. Kompania pod dowództwem ppor. Janowskiego⁹⁵ zajęła Wolny Kałuż, podsunęła się pod Prusków, została jednak odrzucona bardzo silnym ogniem KM-ów i wycofała się do Pawonkowa. Oddziały kawalerii „Jura” i Kowalewskiego, wysłane jako osłona ataku w kierunku Wachowa i Nowego Wachowa, zaszarżowały silną placówkę w cegielni pod Wachowicami, zdobywając ją wraz z 6 karabinami i 1 KM. III baon wstrzymany przez policję niemiecką w Wysokiej, akcji tego dnia nie przeprowadził.

Odnaczył się oddział ppor. „Jura” i Kowalewskiego [s. 111].

Nasze straty: 14 zabitych, 25 rannych, 2 konie zabite, 3 lekko ranne. Zdobyto 3 KM, 6 karabinów i 2 jeńców.

Stan moralny bardzo dobry, fizyczny – w II i III baonie lekkie zmęczenie.

12.6.21 r., Kochcice

III baon, który za późno otrzymał rozkaz wstrzymania akcji, zajął szturmem Leśną, Wachów, Nowy Wachów i cegielnię w Wachowicach powtórnie przez Niemców obsadzoną. Ponieważ policja niemiecka w Wysokiej uderzyła na tyły III baonu, zajęto i Wysoką, którą na żądanie aliantów wkrótce opuszczono.

Wyróżniały się 1 i 3 kompanie III baonu oraz dowódca – ppor. Stoliński, adiutant – ppor. Wojtek⁹⁶ i pchor. Ryś-Mayer⁹⁷, dowódca 3 kompanii.

Podgrupy „Butrym”. W 1922 r. przeniesiony do rezerwy (por.). Mieszkał w Gdyni, pracował jako dyrektor firmy „Usco”; CAW-WBH, AP, sygn. KN 19.06.1938, Kowalewski Wiktor.

⁹⁴ Ob. Kolonia Łomnicka.

⁹⁵ Eugeniusz Janowski (ur. 27 XII 1900 w Warszawie – zm. 10 VIII 1924) – od 1918 r. w WP (1919 r. – ppor.). Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, dwukrotnie ranny, odznaczony Orderem *Virtuti Militari* V kl. W 1921 r. dowodził 5 kompanią i wz. II batalionem Podgrupy „Butrym”. Po zakończeniu powstania w 27 pp, nast. w 21 pp (1923 – por.). Zmarł w Kętach; CAW-WBH, AP, sygn. 2974, Janowski Eugeniusz.

⁹⁶ Jan Wojtek (ur. 13 I 1896 w Zabłociu pow. żywiecki – zm. ?) – służył w armii austr., walczył nad Piave. W niewoli włoskiej, wstąpił do Armii Polskiej we Włoszech, nast. Armii gen. Hallera. W 1919 r. brał udział w kampanii w Galicji Zach. w 1 Pułku Strzelców Konnych (wachm). Zwolniony na plebiscyt cieszyński, dowodził plutonem POW. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej w oddziale mjr. Feliksa Jaworskiego (ppor.), nast. w Oddziale II Ministerstwa Spraw Wojskowych (dalej: MSWojsk). W 1921 r. adiutant III batalionu Podgrupy „Butrym”. Studiował w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. Ppor. rez. 82 pp, mieszkał w Cieszynie, pracował jako handlowiec i przemysłowiec; CAW-WBH, AP, sygn. 409, Wojtek Jan.

⁹⁷ Niezidentyfikowany.

Nasze straty: 7 zabitych, 5 rannych. Nieprzyjacielskie: stwierdzono 11 zabitych.

Zdobyc: 1 KM, 1 bombomiot, kilkadziesiąt karabinów, kilkadziesiąt koców, menażek, 8 rewolwerów, 4 lornetki [s. 125].

Do Bodzanowic, Borek Małych i Radłowa przybyła policja plebiscytowa niemiecka z oficerami koalicyjnymi. Policja ta rabuje i aresztuje polską ludność, która terroryzowana ucieka masowo. Do Bodzanowic przybył także oddział *Strosstrupplerów*⁹⁸ z 2 KM. Na trzykrotne wezwanie oddział ten nie ustąpił, wobec tego 4 kompania V baonu oddział ten otoczyła i rozbroiła. Jeńców niemieckich z dowódcą, oficerem angielskim na żądanie Komisji Alianckiej oddano do Olesna, a 33 karabiny i 2 KM zatrzymała podgrupa.

Siły podgrupy otrzymały rozkaz wycofania się na linię: Kuczoby – Borki Wielkie – Łomnica – Brynica – Nowy Wachów – Osiecko – Łąka – cota 239.

13.6.21 r., Kochcice

Oddziały wycofały się na nową linię. Kawaleria odjechała do Lublińca, do nowo formującego [s. 124] się pułku jazdy pod dowództwem rtm. Jeziorskiego⁹⁹.

Na całym odcinku zupełny spokój.

14.6.21 r., Kochcice

O godz. 19.00 patrole nieprzyjacielskie zaatakowały nasze placówki w Nowym Wachowie od strony Leśnej i Osiecka. Patrole zostały łatwo odrzucone.

Nasze straty – 1 ranny. Poza tym spokój.

15.6.21 r., Kochcice

O godz. 14.00 oddział *Strosstrupplerów* zbliżył się ku placówce IV baonu na drodze z Łomnicy do Sowczyc i ostrzeliwał ją z KM. Wniesiono protest do Komisji Alianckiej w Oleśnie. Poza tym spokój.

⁹⁸ Od niem. *Stosstruppen* – oddziały szturmowe; określenie niemieckich oddziałów paramilitarnych.

⁹⁹ Józef Jeziorski (ur. 13 II 1893 w Strzelcach Opolskich – zm.?) – po ukończeniu gimnazjum w Gliwicach i zdaniu matury służył w armii niem. (por.). Po wojnie studiował górnictwo, pracował w kopalniach w Brzezinach Śl. i Bytomiu służąc równocześnie w wywiadzie polskim. W 1920 r. wstąpił do polskiej policji plebiscytowej jako kapitan sotni w Opolu. Po wybuchu III powstania śląskiego przeszedł z 300 policjantami do Grupy „Północ” Wojsk Powstańczych, dla której organizował dywizjon jazdy. Po zakończeniu powstania mieszkał w Katowicach, pracował jako zastępca głównego komendanta Policji woj. śląskiego. Działał w organizacjach kombatanckich; CAW-WBH, AP, sygn. 3888, Jeziorski Józef Jan.

16.6.21 r., Kochcice

Na całym odcinku podgrupy zupełny spokój. Nowego nic nie zaszło [s. 126].

Stan moralny i fizyczny zupełnie dobry.

17.6.21 r., Kochcice

Godz. 17.00 – ostrzeliwała policja niemiecka z Sowczyc naszą placówkę na zachód od Łomnicy w chwili zmiany tejże. Zaprotestowano. Stwierdzono, że obsadzili folwark w Brynicy¹⁰⁰ policją niemiecką i uzbrojonymi cywilami. Leśna obsadzona przez Niemców. Niemcy nie wycofują się za linię demarkacyjną, patrolami niepokoją nasze oddziały.

18.6.21 r., Kochcice

Zupełny spokój, zmian żadnych.

19.6.21 r., Kochcice

Zupełny spokój, zmian żadnych.

20.6.21 r., Kochcice

Policja niemiecka rabuje i znęca się nad ludnością polską [s. 127]. Poza tym nic nowego, zupełny spokój.

21.6.21 r., Kochcice

Niemiecka policja zaatakowała niespodzianie placówkę V baonu przed Łomnicą, znosząc ją.

Protokół spisano i przesłano do Komisji Alianckiej do Olesna. Na odcinku III baonu ostrzeliwali Niemcy Kolonię Łomnicką, wysunąwszy się z Brynicy z 2 KM. Poza tym bez zmian.

Naszych 2 zabitych, 2 zabranych do niewoli. Straciliśmy 1 LKM.

Stan moralny i fizyczny dobry. Poza tym bez zmian.

22.6.21 r., Kochcice

Na odcinku III baonu utarczki patroli do godz. 4.00. Nieprzyjacieli usiłował otoczyć placówkę naszą w Kolonii Łomnickiej od strony Brynicy – bezskutecznie.

Strat nie ma. Poza tym spokój [s. 128].

¹⁰⁰ Przysiółek wsi Kolonia Łomnicka.

23.6.21 r., Kochcice

Słaba wymiana strzałów na odcinku III baonu.

Poza tym zupełny spokój. Bez zmian.

24.6.21 r., Kochcice

O godz. 13.00 usiłowali Niemcy zaskoczyć placówkę 1 komp. IV baonu w Kuczobach, zostali jednak odparci. Poza tym bez zmian.

Stan moralny pogarsza się wskutek katastrofalnego braku butów i bielizny.

25.6.21 r., Kochcice

Zupełny spokój, nowego nic nie zaszło.

26.6.21 r., Kochcice

O godz. 2.00 policja niemiecka ostrzeliwała kulomiotem placówkę IV baonu na zachód od Łomnicy. Poza tym nic nowego.

27.6.21 r., Kochcice

Na przedpolu 3 kompanii IV baonu znaleziono w bestialski [s. 129] sposób zamordowanego powstańca. Placówka 3 kompanii III baonu ostrzeliwała rozwinięty w tyraliery patrol konny francuski. Po skonstatowaniu, że to Francuzi, zaprzestano strzelać. Poza tym spokój.

Ad rozkaz dowództwa grupy oddziały wycofują się na nową linię. Dowództwo 8 pułku do Kochanowic.

28.6.21 r., Kochanowice

Oddziały 8 pp. tarnogórskiego z racji likwidacji powstania na nowych pozycjach. I baon w Lisowie, II w Kochanowicach, III w Jawornicy, IV w Droniowicach, artyleria w Harbułowicach. I baon wystawia placówkę w Kolonii Tanina.

Ludzie po marszu wypoczywają. Poza tym bez zmian.

29.6.21 r., Kochanowice

Niemcy w Sierakowie znęcają się nad polską ludnością. Wysłano tam z III baonu patrol w sile 30 ludzi i 1 KM, który Niemców spędził. O godz. 11.30 przyjechali do Sierakowa Anglicy na ciężarowych autach, którzy wycofując się [s. 130] nasz patrol rozbroili. Patrol wrócił bez broni i bez 6 ludzi. W ślad za Anglikami posuwają się mniejsze oddziały niemieckie. Poza tym nic ważnego.

30.6.21 r., Kochanowice

III, I i IV baony ładują się i odjeżdżają koleją do Polski. Ładowanie się i wyjazd odbywa się w zupełnym porządku. Bateria Westfalewicza dołącza do dywizjonu i odjeżdża.

1.7.21 r., Kochanowice

II baon i sztab 8 Pułku Tarnogórskiego ładują się w Kochanowicach i odjeżdżają na Herby do Polski.

2.7.21 r., [b.m.]

Bataliony i sztab transportami poszczególnymi w drodze na nowe miejsca postoju [s. 131].

3.7.21 r., Inowrocław

[Baony] I – II – III w koszarach Inowrocławiu. Odpoczynek po podróży. VI baon w Pleszewie.

Inowrocław, dnia 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12

Ludzie skoszarowani. Silne niezadowolenie z racji niewypłacenia zaległych żołdów. Niezadowolenie wykorzystują elementy wywrotowe: agitatorzy niemieccy i komunistyczni, którzy podburzają na oficerów, mówiąc, że pieniądze dla ludzi pobrali i hulają za nie. Autorytet oficerów podkopywany. Najwięcej awanturuje się I baon, którego w.z. dowódca, ppor. Jasyk¹⁰¹, absolutnie baonem nie zajmuje się. 12-go wyrzucony z baonu i pułku. Dowódcą I baonu zostaje czasowo dowódca kompanii sierż. Czarnecki¹⁰².

13.7.21 r. Inowrocław

Na godz. 8.00 mjr Dziekanowski¹⁰³ [s. 132], dowódca 59 pp. w Inowrocławiu, naznaczył zbiórkę pułku celem odebrania broni. Tymczasem o godz. 5.00 naznacza termin do godz. 6.30 na oddanie broni, w przeciwnym razie

¹⁰¹ Bolesław Jasyk (ur. 29 VI 1892 w Łodzi – zm. 27 VIII 1921) – ukończył gimnazjum w Łodzi. W l. 1914–1917 w armii ros. (chor.), 1918 r. w I Korpusie Polskim. W WP w 14 pp, nast. 10 pp, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Od listopada 1920 r. w Intendenturze DOG Łódź. W 1921 r. adiutant I batalionu Podgrupy „Butrym”/8 pp. Zmarł w szpitalu okręgowym w Łodzi; CAW-WBH, AP, sygn. 3262, Jasyk Bolesław.

¹⁰² Niezidentyfikowany.

¹⁰³ Karol Dziekanowski (ur. 1884 – zm. 1941) – oficer Legionów Polskich, ppłk WP, od 1929 r. w stanie spoczynku. Rozstrzelany przez NKWD we Lwowie; CAW-WBH, AP, sygn. I.481.D.7819, Dziekanowski Karol.

grozi rozbrojeniem za pomocą wojska. Koszary otoczone wojskiem, na podwórzu samochód pancerny. Na rozkaz swych dowódców II i III baony bez większych trudności oddają broń. I baon bez dowódcy udaje, że wzbrania się, ostatecznie broń oddaje także. W godzinach popołudniowych, w chwili wycofywania wojska z koszar, powstańcy żegnają ich dowcipami i przycinkami. Kapitan WP daje rozkaz strzelania do bezbronnnych powstańców. Strzela chorąży, żyd, z KM auta pancernego i jeden z oficerów, który wyrwał swemu żołnierzowi karabin. Padają strzały rewolwerowe. Zabitych powstańców 2, rannych 15. Ostatnia bitwa skończona, zalicza się do najkrwawszych. Stan moralny wrogi Polsce. Powstańcy projektują, aby wysłać delegację do Berlina z prośbą o pomoc. Niektórzy zapominają języka polskiego [s. 133].

Broń i majątek pułku chaotycznie odebrany przez mjr. Dziekanowskiego.

Inowrocław, dn. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21.7.21 r.

Likwidacja. Podział ludzi na Ślązaków, nieślązaków, wojskowych, zdemobilizowanych, cywilnych i ochotników do Wojska Polskiego, 23 Dywizji Górnośląskiej. Wysyłanie ludzi transportami. 21.6 [7].21 r. koniec, odjazd dowódcy pułku i baonów.

Pułk 8 Tarnogórski przestaje istnieć.

Dziennik ukończony dn. 27.7.21 r.

Butrym,

Dowódca 8 pp. Tarnogórskiego

Źródło: CAW-WBH, III Powstanie Śląskie – Grupa Północna, sygn. I.130.60.2, Dziennik wydarzeń Podgrupy „Butrym” (Podgrupy I), później 8 p.p. Tarnogórskiego, rkps.

Bibliografia

Archiwalia

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego

III Powstanie Śląskie – Grupa Północna

Grupa Północna

Kolekcja Akt Personalnych i Odznaczeniowych

Naczelna Komenda Wojsk Powstańczych Górnego Śląska

Źródła drukowane

Badziak, Kazimierz, Giennadij Matwiejew, i Paweł Samuś, oprac. *Akcja „Łom”. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Adiutor”, 1998.

Badziak, Kazimierz, Giennadij Matwiejew, i Paweł Samuś, oprac. *„Powstanie” na Zalogiu w 1938 r. Polska akcja specjalna w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Adiutor”, 1997.

- Cimała, Bogdan, i Zyta Zarzycka, oprac. *Materiały źródłowe do dziejów III powstania śląskiego (rozkazy baonu tarnogórskiego)*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, 1998.
- Długajczyk, Edward, i Paweł Parys. *Archiwum Powstań Śląskich*. Seria 1. T. 1–3. Katowice: Muzeum Śląskie w Katowicach, 2017–2022.
- Fic, Maciej, oprac. *„Dobrze walczyście, trzymajcie się, bo już to długo trwać nie będzie, a nasze walki nie pójdą na marne”. Wspomnienia powstańców śląskich z 1921 roku*. Opole: Instytut Śląski, 2021.
- Hawranek, Franciszek, oprac. *Powstania śląskie i plebiscyt w dokumentach i pamiętnikach*. Wybór tekstów. Opole: Instytut Śląski, 1980.
- Karczewski, Tadeusz, red. *Pamiętniki powstańców śląskich*. T. 1. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 1957.
- Kleszcz, Krzysztof, oprac. *„Hurra! Górą nasi! [...] dziś znowu słońce świeci nad ziemią, naprawdę już polską”. Wspomnienia sprzed wieku. Plebiscyt i III powstanie śląskie*. Opole: Instytut Śląski, 2021.
- Kleszcz, Krzysztof, i Justyna Sowińska, oprac. *„Takich jak on na Śląsku był legion, większość z nich bezimienni to bohaterowie”. Konrad Szymik pamiętnik Górnioślazaka*. Opole: Instytut Śląski, 2022.
- Kleszcz, Krzysztof, oprac. *„To wszystko przeminie, a polskości w nas nie zabiją”. Wspomnienia śląskie*. Opole: Instytut Śląski, 2022.
- Kulałowska, Danuta, red. *Godzina druga. Walki pod Górą św. Anny w czasie trzeciego powstania na Górnym Śląsku w 1921 r.* Warszawa: Książka i Wiedza, 1959.
- Lubos, Elżbieta. *Wspomnienia z lat walki o polski Śląsk*. Oprac. Leon Markiewicz. Katowice: Biblioteka Śląska, 2011.
- Pałys, Piotr. *Nie tylko w cieniu hałd i kominów. Opolskie pułki w szeregach Wojsk Powstańczych w 1921 roku*. Opole: Instytut Śląski, 2021.
- Puszczyński, Tadeusz. „Konrad Wawelberg”. W *Polskie działania destrukcyjne na Górnym Śląsku w latach 1920–1921*. Oprac. Edward Długajczyk. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, 2020.
- Szymiczek, Franciszek, red. *Pamiętniki powstańców śląskich*. T. 2. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 1961.
- Trąba, Mariusz. „III powstanie śląskie we wspomnieniach porucznik Leopoldyny Stawieckiej”. *Textus et Studia* nr 3 (2017): 129–158. <https://doi.org/10.15633/tes.03305>.
- Zielniok, Edward, Piotr Korus, i Jan Wybraniec. *Wspomnienia z powstań śląskich*. Mysłowice: „Życie Mysłowic”, 1994.

Roczniki oficerskie

- Rocznik oficerski 1923*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1923.
- Rocznik oficerski 1924*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1924.
- Rocznik oficerski 1928*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1928.
- Rocznik oficerski 1932*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1932.
- Rocznik oficerski rezerw 1934*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1934.

Opracowania

- Bębnik, Grzegorz. „Samoobrona Górnego Śląska (Selbstschutz Oberschlesien)”. W *Słownik Powstań Śląskich*. T. 3. Red. Maciej Fic i Ryszard Kaczmarek, 422–432. Katowice: Wydawnictwo Naukowe FNCE, Biblioteka Śląska w Katowicach, 2021.

- Dąbrowski, Dariusz. *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939*. Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne, 2007.
- Długajczyk, Edward. *Tajny front na granicy cieszyńskiej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, 1993.
- Dubicki, Tadeusz, i Andrzej Suchcitz. *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939–1945*. T. 1. Warszawa: LTW, 2009.
- Dubiel, Paweł. „Płk Ludwik Romanowski z Płocka, poległ w III Powstaniu Śląskim”. *Notatki Płockie* 10, nr 3–4 (1965): 41–42.
- Fic, Maciej, i Ryszard Kaczmarek, red. *Słownik Powstań Śląskich*. T. 1–3. Katowice: Wydawnictwo Naukowe FNCE, Biblioteka Śląska w Katowicach, 2019–2021.
- Gałęzowski, Marek. *Na wzór Berka Joselewicza. Żołnierze i oficerowie pochodzenia żydowskiego w Legionach Polskich*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.
- Garbacz, Michał. „Grupa «Północ»”. W *Słownik Powstań Śląskich*. T. 3. Red. Maciej Fic i Ryszard Kaczmarek, 73–84. Katowice: Wydawnictwo Naukowe FNCE, Biblioteka Śląska w Katowicach, 2021.
- Gwóźdź, Krzysztof, i Rafał Ludwikowski. „Powiat tarnogórski podczas III powstania śląskiego”. W *Słownik Powstań Śląskich*. T. 3. Red. Maciej Fic i Ryszard Kaczmarek, 378–387. Katowice: Wydawnictwo Naukowe FNCE, Biblioteka Śląska w Katowicach, 2021.
- Hajduk, Ryszard. *Nieznana karta tajnego frontu*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1985.
- Hawranek, Franciszek, red. *Encyklopedia Powstań Śląskich*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, 1982.
- Kaczmarek, Ryszard. *Powstania śląskie 1919–1920–1921. Nieznana wojna polsko-niemiecka*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2019.
- Kaspruwicz, Jolanta. *Powstania śląskie. Bibliografia za lata 1944–1978*. Opole: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu, 1979.
- Kołąkowski, Piotr. *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*. Warszawa: Bellona, 2007.
- Kubis, Barbara. „Powstania śląskie w literaturze wspomnieniowej i pieśni”. W *Górny Śląsk 1918–1922*. Red. Tadeusz Skoczek, 279–306. Warszawa: Muzeum Niepodległości, 2015.
- Lis, Michał. *Powstania śląskie i plebiscyt ze współczesnej perspektywy*. Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, 2015.
- Mieroszewski, Kazimierz. „III powstanie śląskie”. W *Materiały z sesji naukowej w Czarnym Lesie pod Woźnikami z okazji 90 rocznicy wybuchu III powstania śląskiego*, 5–44. Woźniki: Verlag PK, 2011.
- Musiałik, Wanda. „Powstania śląskie i plebiscyt w badaniach historyków”. W *Spór o Górny Śląsk 1919–1922. W 90. rocznicę wybuchu III powstania śląskiego*. Red. Marek Białokur i Adriana Dawid, 14–26. Opole: Narodowe Centrum Kultury, 2011.
- Peplowski, Andrzej. *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004.
- Ryżewski, Wacław. *Trzecie powstanie śląskie 1921. Geneza i przebieg działań bojowych*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1977.
- Tomanek, Anita. „Pamięć śląskiej powstańczej ziemi. Materiały dotyczące powstań śląskich i plebiscytu w bazie Bibliografia Regionalna Biblioteki Śląskiej”. *Czasopismo Biblioteki Śląskiej* 31 (2020): 215–216.

- Wrzosek, Mieczysław. „Działania bojowe grupy «Północ» w czasie III Powstania Śląskiego w 1921 r.” *Zaranie Śląskie* 27, z. 3 (1964): 444–465.
- Wrzosek, Mieczysław. „Działania bojowe podgrupy «Butrym» podczas III powstania śląskiego”. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 20, z. 1 (1965): 80–95.
- Wrzosek, Mieczysław. *Powstania śląskie 1919–1921. Zarys działań bojowych*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1971.
- Wygłenda, Ewa. *Bibliografia plebiscytu i powstań śląskich*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, 1979.
- Wygłenda, Jan. *Plebiscyt i powstania śląskie*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, 1966.
- Wygłenda, Jan. „Powstanie śląskie na Opolszczyźnie”. *Kwartalnik Opolski* 26, z. 2 (1961): 7–22.
- Zarzycka, Zyta. *Polskie działania specjalne na Górnym Śląsku: 1919–1921*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1989.
- Zondełek, Piotr. „Powiat oleski podczas powstań śląskich”. W *Słownik Powstań Śląskich*. T. 3. Red. Maciej Fic i Ryszard Kaczmarek, 315–326. Katowice: Wydawnictwo Naukowe FNCE, Biblioteka Śląska w Katowicach, 2021.

STRESZCZENIE

Jarosław Szymański, Arkadiusz Tuliński, Dziennik bojowy Podgrupy „Butrym” w okresie III powstania śląskiego autorstwa Feliksa Ankersteina

Podgrupa „Butrym” dowodzona przez por. Feliksa Ankersteina (1897–1955) operowała na froncie północnym III powstania śląskiego, początkowo w okolicach Tarnowskich Gór, a następnie Gorzowa Śląskiego i Olesna – najbliższej granicy z Polską. Była jedną z trzech podgrup Grupy „Północ”. Utworzona 1 maja 1921 r., w czerwcu przekształcona została w 8 Tarnogórski Pułk Piechoty, który w działaniach powstańczych uczestniczył do 30 czerwca 1921 r., kiedy przetransportowany został do Polski i rozwiązany 21 lipca tego roku.

W artykule opublikowano dziennik bojowy Podgrupy „Butrym” autorstwa jej dowódcy, w którym opisał działania podgrupy w czasie powstania, jak również wydarzenia po jego zakończeniu. Struktura treści zawiera takie elementy jak: data i miejsce postoju, stan bojowy, wiadomości o nieprzyjacielu i sytuacja własna, opis walk i potyczek, straty własne i nieprzyjacielskie, zdobycz, stan moralny i fizyczny, wyżywienie, pogoda etc. Informacje te podawane były przez Ankersteina w miarę możliwości, jednak nie zawsze. Publikację tego źródła poprzedza omówienie postaci jego autora, zasłużonej dla Polski w burzliwym okresie pierwszej połowy XX wieku.

Słowa kluczowe: Podgrupa „Butrym”, Feliks Ankerstein, III powstanie śląskie, front północny, 8 Tarnogórski Pułk Piechoty

SUMMARY

Jarosław Szymański, Arkadiusz Tuliński, The Activities of the „Butrym” Subgroup during the Third Silesian Uprising, as revealed by the Combat Diary of Feliks Ankerstein

The „Butrym” subgroup, commanded by Lieutenant Feliks Ankerstein (1897–1955) operated on the northern front of the Third Silesian Uprising, initially in the vicinity of Tarnowskie Góry, then Gorzów Śląski and Olesno – close to the Polish border. This was one of three subgroups of the „North” Group, and it was established on 1 May 1921. In June of that year the formation was transformed into the 8th Tarnowskie Góry Infantry Regiment, which participated in insurgent activities until the end of the month. The subgroup was then transported to Poland and disbanded on 21 July 1921.

The article presents the battle diary of the „Butrym” subgroup’s commander, who describes the formation’s activities both during and after the uprising. The contents include elements such as: the date and location of stopovers, the formation’s combat status, information about the enemy, descriptions of battles and skirmishes, casualty numbers from both sides, looting, morale and the physical condition of the Polish troops, food, and weather. This information was provided by Ankerstein whenever possible; however, it does not constitute an exhaustive account of the formation’s activities. The article also discusses the author of the diary, who was a distinguished officer during the turbulent period of the first half of the 20th century.

Keywords: „Butrym” subgroup, Feliks Ankerstein, 3rd Silesian Uprising, northern front, 8th Tarnowskie Góry Infantry Regiment

ZUSAMMENFASSUNG

Jarosław Szymański, Arkadiusz Tuliński, Ein Kampftagebuch der Untergruppe „Butrym” während des Dritten Schlesischen Aufstands von Feliks Ankerstein

Die Untergruppe „Butrym” unter dem Kommando von Oberleutnant Feliks Ankerstein (1897–1955) operierte an der Nordfront des Dritten Schlesischen Aufstandes, zunächst in der Nähe von Tarnowitz, dann in Landsberg O. S. und Rosenberg – am nächsten zur polnischen Grenze. Sie war eine von drei Untergruppen der Gruppe „Nord”. Diese wurde am 1. Mai 1921 aufgestellt und im Juni in das 8. Tarnowitzer Infanterieregiment umgewandelt, das bis zum 30. Juni 1921 an den Aufstandsaktivitäten teilnahm, dann nach Polen transportiert und am 21. Juli des Jahres aufgelöst wurde.

In dem Aufsatz wurde das Kampftagebuch der Untergruppe „Butrym” veröffentlicht, das von ihrem Kommandeur verfasst wurde und in dem er die Aktivitäten der Untergruppe während des Aufstands sowie die Ereignisse nach dessen

Ende beschreibt. Die Struktur des Inhalts umfasst Elemente wie Datum und Ort der Zwischenstopps, Kampfstatus, Nachrichten über die feindliche und eigene Situation, Beschreibung von Kämpfen und Gefechten, eigene und feindliche Verluste, Gefangennahmen, moralischer und physischer Zustand, Nahrung, Wetter usw. Diese Informationen wurden von Ankerstein wann möglich, jedoch nicht kontinuierlich, verzeichnet. Der Veröffentlichung dieser Quelle geht eine Diskussion über die Person ihres Verfassers voraus, der sich in der turbulenten Zeit der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts um Polen verdient gemacht hat.

Schlüsselwörter: Untergruppe „Butrym”, Feliks Ankerstein, Dritter Schlesischer Aufstand, Nordfront, 8. Tarnowitzer Infanterieregiment